

PASTORALNO DJELOVANJE FRANJEVACA PROVINCIJE SV. LADISLAVA NA PODRUČJU ZAGREBAČKE BISKUPIJE U VREMENU POTRIDENTSKE OBNOVE

Dr. Franjo Emanuel HOŠKO

Pastoralno djelovanje u duhu crkvene obnove Tridentskog sabora (1545—1563) provodi se u zagrebačkoj biskupiji puna dva stoljeća. Obnovu je započeo sudionik Tridentskog sabora biskup Juraj Drašković (1563—1578), a trajala je sve do nastupa jozefinizma u posljednjoj četvrtini 18. stoljeća¹. Ovu su dugotrajnost prvenstveno uvjetovale crkvenom životu izvanjske okolnosti: društvena i politička previranja u samoj Hrvatskoj ili u Habsburškoj monarhiji, tj. u političkoj zajednici kojoj je tada pripadala Banska Hrvatska (Seljačka buna 1573, Tridesetgodišnji rat 1618—1648, Zrinjsko-frankopanska urota 1670—1671, Rat za španjolsku baštinu 1701—1714, Rat za austrijsku baštinu 1741—1748, Sedmogodišnji rat 1756—1763, više seljačkih i krajiških buna u 17. i 18. st.), te neprestani ratovi s Turcima koji ne jenjavaju ni u prvoj polovici 18. st. (Austrijsko-turski ratovi 1716—1718 i 1736—1739). Ipak tzv. Bečki rat za oslobođenje (1683—1699) u mnogočem predstavlja prekretnicu u povijesti Banske Hrvatske, a po njemu se mogu također razlikovati dva razdoblja u provođenju potridentske crkvene obnove u zagrebačkoj biskupiji: prvo razdoblje traje od Tridentskog sabora pa do svršetka Bečkog rata, a tada započinje drugo razdoblje koje završava vladanjem Marije Terezije (1740—1780). Prema općenitoj naznaci u prvom razdoblju prevladava suprotstavljanje širenju protestantizma i postavljanje temelja obnovljenom vjerskom životu, dok je drugo razdoblje ispunjeno pothvatima za razvoj vjerskog života na području Bečkim ratom proširene biskupije². Dakle, prvo razdoblje može se ocijeniti kao vrijeme kad prevladava protureformacija, a u drugom je razdoblju značajan razvoj vjerskog života u biskupiji u duhu katoličke obnove.

¹ Raspravu o stavovima biskupa Draškovića na Tridentskom saboru napisao je u novije vrijeme V. Kapetanović; usp. V. KAPETANOVIĆ, Biskup Juraj Drašković na Tridentskom saboru, Kačić VI (1974) 105—121.

² Kako je zagrebačka biskupija proširila svoje granice na područje Slavonije poslije Bečkog rata, podrobno opisuje R. Lopašić (usp. R. LOPAŠIĆ, Dva hrvatska junaka Marko Mešić i Luka Ibrišimović, Zagreb 1888, 105—161).

brizništva, su izvještaji kanonskih pohoda. Vizitatori se u svojim izvještajima osvrću na materijalno stanje crkava, na materijalne prilike svećenika, na pravovjernost naučavanja, na prisutnost kojeg oblika reformatorskih naučavanja, a osobito na pravilno odvijanje pastoralnog rada¹⁷. U zagrebačkoj biskupiji do vremena biskupa Vrhovca vodili su vizitacije arhiđakoni, i to po propisima koje je bila postavila 1611. pokrajinska sinoda u Trnavi¹⁸. Premda zapisi spominju već u 16. st. obavljanje vizitacija, najstariji sačuvani zapisnik je izvještaj vizitacije zagrebačkog arhiđakonata 1622. Tada je kanonski pohod obavljao Benko Vinković. U istom arhiđakonatu uslijedile su vizitacije 1630, 1634, 1642, itd.¹⁹. Najstariji izvještaj o vizitaciji varaždinskog arhiđakonata potječe iz 1649. kad je vizitaciju obavio arhiđakon Ivan Brašić²⁰.

Arhiđakoni zagrebačke biskupije obavljali su u 17. st. vizitacije svojih područja u razmacima od pet do deset godina, dok u 18. st. vizitacije postaju sve rjeđe. Razumljiva je to posljedica neodržavanja biskupijskih sinoda, ali je također znak da su u to vrijeme probuđeni drugi pokretači pastoralnog djelovanja i potridentske obnove; npr. bolja i svestranija formacija klera, propovijedanje, nabožna književnost, pučke misije, katehizacija, itd.²¹.

2. Biskupijsko zakonodavstvo o pastoralnom radu franjevac

Tridentski sabor gleda organiziranost dušobrižništva u djelotvornosti župa i u djelatnosti župnika. Župničku pak službu prvenstveno povjerava svjetovnom kleru, a pastoralnu djelatnost redovnika po župama smatra iznimkom²². Budući da je zagrebačka biskupija u 17. i 18. st. imala dovoljno svjetovnog svećenstva, biskupi nisu bili prisiljeni koristiti pastoralne usluge franjevac ni drugih redovnika. Zato spomenute biskupijske sinode i pastoralni sastanci svećenika više vode računa o onome što redovnici ne smiju činiti u dušobrižništvu nego o onome što bi mogli ili trebali učiniti, i to sve u brizi da ne bi bila okrnjena prava župnika. Tako uz spomenutu odluku biskupa Franje Ergeljskog koja 1634. strogo zabranjuje franjevcima svako pastoralno djelovanje koje je pridržano župnicima, ako bi to bilo protiv volje župnika²³, treba spomenuti zabrane istog sadržaja među odlukama Druge i Treće Borkovićeve sinode²⁴. Takav stav ima svoje opravdanje u potrebi organiziranog i jedinstvenog dušobrižništva, ali ima i svoje nedostatke; priječi, naime, redovnike da se uključe u ostvarivanje općeg programa pastoralnog djelovanja i prisiljava ih na monastički način života.

¹⁷ Concilium Tridentinum, s. 24, de ref. c. 3.

¹⁸ M. VRHOVAC, Constitutiones et statuta, Zagrabiae 1805, 31—33.

¹⁹ J. BARLE, Zagrebački arciđakonati, Katolički list 54 (1903), 14, 164—166; 15, 179—180; 16, 188—191; 17, 202—203; 18, 213—214; 19, 226—228; 20, 238—240; 21, 248—250; 22, 266—268; 23, 275—276; 24, 287—288; 25, 295—296; 26, 308—311; 27, 323—324; 28, 334—336; 29, 334—346; 31, 373—374.

²⁰ J. BARLE, Kanonička vizita arciđakonata varaždinskoga od god. 1649, Katolički list 63 (1912), 31, 376—378; 33, 390—378; 33, 390—392; 34, 400—403; 35, 413—416.

²¹ Usp. I. ŠKREBLIN, Odgoj i nastava u zagrebačkom sjemeništu 1578—1900, Kulturno povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije, 673—703; A. LUTER, Dušobrižništvo djece i mladeži uže Hrvatske tokom druge polovine 18. stoljeća, Zagreb 1969, 20 (Strojopisni primjerak ovog djela nalazi se u arhivu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu br. 209/1969).

²² Constitutiones synodales, 23, 24.

²³ Navedeno djelo, 23.

²⁴ Navedeno djelo, 24.

U zagrebačkoj biskupiji vrijedi u 17. i 18. st. opća odredba da vjernici mogu *dopušteno* primati sakramente jedino od svojih župnika²⁵. Ovu odredbu valja shvatiti doslovno: njom se zabranjuje vjernicima tražiti sakramente od svećenika koji nije njihov župnik, a također se zabranjuje dijeljenje sakramenata svećenicima koji ne obavljaju službu župnika ili kapelana. Zabrana se, osim toga, odnosi na primanje i dijeljenje svih sakramenata. Vjernici su dužni pristupati sakramentu ispovijedi kod svojih župnika. Tako Četvrta Borkovićeve sinoda 1687. naziva ispovijedanje vjernika kod redovnika, što biva osobito u gradovima, »pogubnom zloporabom«²⁶. Štoviše, tu obvezu ispovijedanja kod vlastitih župnika ističe i četvrta crkvena zapovijed: »*Vszako sze leto naymanye jednocs tvoyemu lasztovitomu Popu ali drugomu z nyegovem dopuscenyem zpovedaya*«²⁷. Čini se da sve te odredbe nisu mogle spriječiti ispovijedanje po redovničkim crkvama pa spomenuta Borkovićeve sinoda nalaže arhiđakonima da se dogovore s redovničkim provincijalima da redovnici ubuduće daju potvrde onima koji kod njih budu obavili godišnju korizmenu ispovijed²⁸.

Za slavljenje misa po plemićkim kapelicama također je bila potrebna dozvola od biskupa²⁹. Prva Borkovićeve sinoda zabranila je 1669. franjevcima misiti po privatnim kućama³⁰, a svećenički sastanak za biskupa Branjuga 1735. predbacio je redovnicima da po selima podižu kapele i oratorije u kojima služe mise i na najveće blagdane³¹.

Tridentiski je sabor ograničio redovnicima i pravo propovijedanja naloživši im da smiju propovijedati tek uz prethodno odobrenje vlastitih redovničkih poglavara i dopuštenje mjesnih biskupa³². Ipak je 1567. papa Pijo V. dao tumačenje po kojem biskupi mogu zabraniti propovijedati pripadnicima prosjačkih redova, dakle i franjevcima, ako su inače dobili dopuštenje svojih redovničkih poglavara, samo onda kad biskupi sami propovijedaju u isto vrijeme³³. Još je jedna odredba zabranjivala propovijedati redovnicima bez osobite dozvole u crkvama koje ne pripadaju njihovoj redovničkoj zajednici. Čini se da su redovnici na području zagrebačke biskupije poštivali uredbe o propovijedanju, jer sinode zagrebačke biskupije šute o propovijedanju redovnika općenito i franjevacu napose.

Prva³⁴ i Treća³⁵ Borkovićeve sinoda zabranjuje 1669. i 1676. franjevcima također blagoslivati kuće, krstiti i prisustvovati ženidbi. Pola stoljeća kasnije svećenički sastanak biskupa Branjuga tuži se na redovnike da ispovijedaju vjernike koji nisu prije došli vlastitim župnicima na ispit iz kršćanskog nauka. Predbacuje im također da vjenčavaju bez dopuštenja župnika i prethodnog ozivanja mladenaca te da pokapaju mrtve mimo ovlasti župnika³⁶.

²⁵ Concilium Tridentinum, s. 24. de ref. c. 13.

²⁶ Constitutiones synodales, 31.

²⁷ Manuale confessoriorum illiti ruchna knisieza spovednikov, Zagrabiae 1725, 138.

²⁸ Constitutiones synodales, 32.

²⁹ Arhiv Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu (AHPZ), Monumenta et processus Provinciae S. Ladislai, 143.

³⁰ Constitutiones synodales, 23.

³¹ J. BARLE, Naše diecezanske sinode, 275.

³² Concilium Tridentinum, s. 5, de ref. c. 2.

³³ B. BELLUCO, De sacra praedicatione in Ordine Fratrum Minorum, Romae 1956, 19—21.

³⁴ Constitutiones synodales, 23.

³⁵ Navedeno djelo, 24.

³⁶ J. BARLE, Naše diecezanske sinode, 275.

Sve su to, naravno, teški prekršaji crkvene discipline. Premda spomenute sinodalne odluke obvezuju sve redovnike, a i prigovori se odnose na sve redovnike, ipak nema izričitog svjedočanstva da su franjevci provincije sv. Ladislava činili takve zloporabe. Naprotiv, još je 1669. odredilo upravno vijeće provincije sv. Ladislava, tzv. definitorij, da je za svaki dušobrižnički čin potrebno pribaviti izričito dopuštenje župnika, potvrđeno pečatom³⁷. Da se izbjegnu pritužbe svjetovnog klera i sukobi s biskupima, ponovno određuju isti postupak *Prvi statuti*³⁸ provincije sv. Ladislava³⁹, a *Drugi statuti*⁴⁰ još podrobnije razlažu istu obveza⁴¹.

3. Stav franjevacu prema pastoralnom radu

Franjevci provincije sv. Ladislava pristupaju dušobrižničkom djelovanju drukčije od ostalih hrvatskih franjevacu onoga vremena; osobito se u svom shvaćanju razlikuju od franjevacu koji su bili u krajevima pod turskom vlašću. Dok su franjevci u Dalmaciji, Hercegovini, Bosni i Slavoniji dugo vremena bili jedini dušobrižnici u tim krajevima, dotle su franjevci u Banskoj Hrvatskoj u dvadeset i pet godina od osnutka provincije sv. Ladislava ostali daleko od svake župske pastve. To je shvatljivo, jer je u vrijeme obnove franjevacu u Banskoj Hrvatskoj sredinom 17. st. na tom području postojala redovita hijerarhija koja je u cijelosti organizirala župsko dušobrižništvo pomoću svećenika iz redova svjetovnog klera.

Ovakvo činjenično stanje nalagalo je franjevcima provincije sv. Ladislava usmjerenje na druga područja djelovanja. U počecima provincije uvidio je to osnivač provincije Pavao Jančić upravivši mladu zajednicu prvenstveno redovničkom opsluživanju⁴². Provincija sv. Ladislava stoga gaji onakvu pastoralnu djelatnost kakvu su u ono vrijeme vodili franjevci na Zapadu. Ograničuje pastoralni rad svojih članova gotovo isključivo na samostanske crkve tako da te crkve postaju žarišta vjerskog života i stjecišta čestih masovnih okupljanja vjernika⁴³. Dakle, za razumijevanje stava franjevacu provincije sv. Ladislava prema pastoralnom radu potrebno je imati u vidu da je ova provincija spadala u krug provincija s redovitim redovničkim životom, a ne među franjevačke pokrajine misionarskog tipa kao što je npr. bila provincija Bosne Srebrene. Ni franjevci na Zapadu nisu njegovali ništa veću pastoralnu djelatnost. Razlika je ipak bila u tome što su mnoge provincije u Evropi bile bogate brojem članova pa su ih slale u misije u Novi svijet, u Sje-

³⁷ AHPZ, Monumenta, 143.

³⁸ Prvim statutima nazivamo spis pod naslovom: Statuta provincialia inclytae Provinciae S. Ladislai Regis in Slavonia Ordinis Minorum S. Francisci regularis observantiae in capitulo provinciali Varasini ad S. Joannem Baptistam 1687. die 19. Aprilis celebrato, facta et confirmata, Viennae 1687.

³⁹ Prvi statuti, gl. 3, § 5, 9.

⁴⁰ Drugi statuti imaju isti naslov kao Prvi statuti; tiskom su izdani u Grazu 1752. Pod nazivom Treći statuti podrazumijevamo: Praescriptiones et statuta Provinciae sancti Ladislai Regis . . ., Zagrabiae, Typis Antonii Jandera . . ., 1771.

⁴¹ Drugi statuti, gl. 3, § 5, 4.

⁴² F. E. HOŠKO, Franjevačka obnova u sjevernom dijelu Banske Hrvatske, 95—96.

⁴³ Usp. A. LUTTER, Dušobrižništvo djece i mladeži uže Hrvatske tokom druge polovine 18. stoljeća, 7.

vernu i Južnu Ameriku, što je vjekovima bio osobito značajan oblik franjevačkog pastoralnog djelovanja⁴⁴.

Potrebno je, osim toga, istaknuti da franjevci provincije sv. Ladislava nisu imali one neposredne obveze prema Božjem narodu koje su kod bosanskih, slavonskih, hercegovačkih i dalmatinskih franjevaca stvorila bogatu pastoralnu tradiciju. Nisu imali ni jednu od mnogih pastoralnih povlastica koje su franjevci provincije Bosne Srebrene stekli prije, za vrijeme i poslije turskog političkog gospodstva⁴⁵. No, oni nisu te povlastice nikad ni tražili pa je razumljivo što su i njihove mogućnosti u pastoralnom radu bile daleko manje pa nisu ostvarili na tom području niti veće uspjehe niti ostavili dublje tragove.

Osnovno stajalište obzirom na pastoralno djelovanje franjevaca provincije sv. Ladislava može se ovako izraziti: pastoralni rad je sa svim svojim zahtjevima podređen obvezama redovničkog opsluživanja; dopušten je samo u okvirima redovničkog življenja i u onoj mjeri u kojoj ne dovodi u pitanje samostanski način redovničkog života. Zbog takvoga stava bili su zahtjevi dušobrižništva uvijek drugotni, a pastoralna služba samo jedna od redovničkih dužnosti⁴⁶. Odredbe kojima je uređen život u franjevačkoj pokrajini sv. Ladislava ne isključuju pastoralni rad; naprotiv, preporučuju ga i traže⁴⁷, ali ga uvijek podređuju monastički shvaćenoj redovničkoj disciplini. Ljestvica vrednota franjevačkog života u toj pokrajini ide ovako: najvažnije je opsluživati redovničko pravilo, jer je bolje »ne imati male redovničke nastambe i kapekanije nego ne obdržavati Pravilo«⁴⁸. Iste je naravi odredba koja naglašava važnost ispovijedanja i propovijedanja, ali ista odredba prijeti propovjednicima oduzimanjem službe ne budu li redovito dolazili na zajedničko molenje časoslova⁴⁹. Kad provincijal Ivan Belanović⁵⁰ proglašava 1749. nove *Statute*, ističe da oni moraju biti na korist »prvenstveno redovničkoj stezi«⁵¹, dok nema ni spomena o dušobrižničkom radu kao jednom od ciljeva redovničkog života.

Provincija sv. Ladislava preuzela je poslije oslobodilačkog Bečkog rata na upravu devet župa. Ipak se nije bitno izmijenio stav u gledanju na pastoralni rad u toj zajednici. Pastoralni rad i nadalje ostaje samo jedna od dužnosti redovničkog opsluživanja. U tom svjetlu valja shvatiti odredbe pastoralnog značenja u zakonodavstvu provincije u *Prvim*, *Drugim* i *Trećim statutima* gdje su istaknuta uputstva o ispovijedanju, propovijedanju, odnosima prema biskupima i svjetovnom svećenstvu i dr.⁵² Jednako tako i pojedini provincijski kapituli u svojim odredbama

⁴⁴ Sačuvani zapisi ne navode nigdje da bi koji član provincije sv. Ladislava otišao u prekomorske misije. Spominju se samo pojedinci koji su pošli u Palestinu i uvrstili se među franjevačke kustodije u Svetoj Zemlji. Tako je 10. VIII. 1753. provincijal Kerubin Fabšić molio dopuštenje za odlazak u Palestinu dvojice članova provincije, i to za Melkiora Mahomfaya i Izidora Schflinga (usp. Arhiv franjevačkog samostana u Varaždinu (AFSVŽd), *Liber memoriarum Leonardi Potochnyak*, 16).

⁴⁵ Usp. E. FERMENTŽIN, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Monumenta JAZU, Zagreb 1892, 281, 305; J. JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci I*, Sarajevo 1912, 167.

⁴⁶ AHPZ, *Monumenta*, 375, 570, 612.

⁴⁷ AHPZ, *Monumenta*, 622; AHPZ, *Monumenta II*, 23.

⁴⁸ AHPZ, *Monumenta*, 375: »Quandoquidem melius est non habere residentias et capellanias, quam non servare Regulam.«

⁴⁹ AHPZ, *Monumenta II*, 23.

⁵⁰ Ivan Belanović (1705—1751) je kao gvardijan samostana u Kloštru Ivaniću dovršio obnovu samostanske crkve. Umro je obnoseći službu provincijala (1749—1751).

⁵¹ AHPZ, *Monumenta II*, 72: Statuti su »ad aemulanda charismata meliora, mala extirpanda, bona promovenda, debilia refovenda, fortia confortanda, regularis disciplinae robor fovendum...«

⁵² Usp. *Treći statuti*, gl. 7, § 3, 1—11; gl. 7, § 4, 1—12.

pokazuju zauzetost za pastoralna pitanja pa donose pastoralno vrijedne zaključke⁵³. Osobiti svjedok sadržaja i usmjerenosti pastoralnog rada u provinciji sv. Ladislava ostao je pastoralni priručnik *Manuale confessoriorum*⁵⁴ koji je provincija objelodanila tiskom za provincijala Elzeara Besedička⁵⁵.

Svi ti dokumenti samo su potvrda prije naznačenog monastičkog gledanja franjevaca provincije sv. Ladislava prema pastoralnom radu.

4. Pastoralna formacija franjevaca provincije sv. Ladislava

U zagrebačkoj biskupiji poslije Tridentskog sabora vidljiva je osobita briga za formaciju klera. Još u vrijeme održavanja sabora osnovao je 1553. zagrebački kanonik Pavao Zondinus Ilirski kolegij u Bolonji, a biskup Drašković reorganizirao je 1578. sjemenište u Zagrebu. Ipak su svećenici zagrebačke biskupije tijekom 17. st. većinom imali samo nepotpunu naobrazbu. Nisu znali ni dovoljno latinski pa su biskupi Drašković i Stankovački bili prisiljeni objaviti sinodalne konstitucije na hrvatskom jeziku⁵⁶. I na sinodi biskupa Vinkovića 1642. tumačio je isusovac Ivan Sikuten jednom dijelu prisutnog svećenstva odluku Tridentskog sabora »Tametsi« o ženidbi hrvatskim jezikom, jer svećenici nisu znali latinski⁵⁷. U biskupiji je tada bilo više od šesdeset svećenika glagoljaša što se, među ostalim obrazloženjima, tumači i kao posljedica nemogućnosti da svećenici pohađaju propisno školovanje⁵⁸. Na razinu svećeničke naobrazbe, pastoralne spremnosti i gorljivosti ukazuju 1602. sinodalne konstitucije biskupa Zelničaja u kojima se biskup suprotstavlja utjecaju protestanata i zlorabama u pastoralnom djelovanju. Zelničaj strogo zabranjuje pričešć pod dvije prilike, obvezuje svećenike da propovijedaju svake nedjelje i blagdane, kori ih zbog nemarnosti i neupučenosti obzirom na sakramenat ženidbe⁵⁹. Svećenici ipak ni nadalje ne propovijedaju redovito, a bilo ih je koji ni nedjeljom ni blagdanom nisu služili misu⁶⁰.

Tek u drugoj polovici 17. st. bilo je svim budućim svećenicima dopušteno propisano školovanje, tako da je biskup Borković zabranio pri-

⁵³ Usp. AHPZ, Monumenta, 482; AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 97.

⁵⁴ Potpun naslov priručnika glasi: MANUALE / CONFESSARIORUM / Illiti / RUCHNA KNISICZA / SZPOVEDNIKOV / Navlasztito / BRATINSZKEH OTCZEV / Marianszke y Seraphinszke / BRATTOVSCHINE / SZVETOGA SKAPULARA, / Y / SZVETE KORDICZE / Hasznovita kruto, prilichna, y potrebna, tak na ravnanje zdraveh, / kak na razvezelenye betesneh, y vumiraiucheh: / Poszlana / Iz / ZAGREBA / Od / PP. PP. FRANCISKANOV / VU vszu Seraphinszku sz. Ladi- / szlava Provinczuiu. / Z ZAGRABIAE. / Typis Ioan. Barthol. Pallas, 1725. Priručnik obuhvaća slijedeći sadržaj: naslov (1), predgovor (2—4), Praefatio ad Concionatores et Sacerdotes (5), Ritus erigendi Chordigeros S. Francisci (11—33), Regule Illiti Pravicze Brattovschine sz. Cordicze (33—54), Ritus recipiendi ad S. Ordinis Carmelitarum beneficia (54—64), Kratak navuk za Bratte i Szestre Marianske Brattovschine Sz. Skapularszke (64—71), Ritus instituiendi processio-nem menstruum Confraternitatis sanctissimi Rosarii (71—82), Litanie B. D. Marie Laurenszke (82—85), Kronicza (85—100), Pobosznost k Szvetomu Antonu Paduanszkomu (100—105), De persona et officio Confessoriorum (105—134), Casus Zagrabiensti Ordinario reservati (134—136), Deszeteve Zapovedi Bosye, Petere Czirkvne zapovedi, Osztruge duhovne (136—145), Praxis assistendi aegris et moribudnis (145—191), Kratak testamentum ili zadnya volya (231—239), Speculum religiosorum et confessoriorum (249—256), Indulgentiae perpetuae (256—270), Index (270).

⁵⁵ Elzear Besediček (1680—1746) je niz godina djelovao kao profesor filozofije (1708—1712), bogoslovlja (1712—1723) i kanonskog prava (1737—1746). Postigao je i čast lektora jubilata. U dva navrata upravljao je kao provincijal franjevačkom pokrajnom sv. Ladislava (1724—1727; 1736—1737).

⁵⁶ J. BARLE, Naše dijecezanske sinode, 168, 171.

⁵⁷ Navedeno djelo, 267.

⁵⁸ I. K. TKALČIĆ, Slavenko bogoslužje u Hrvatskoj, Zagreb 1904, 67—90.

⁵⁹ J. BARLE, Zagrebački arhidakonat, 14.

⁶⁰ Navedeno djelo, 12.

puštati svećeničkom ređenju one koji nisu završili studij filozofije i moralnog bogoslovlja te prije ređenja obavili duhovne vježbe⁶¹. U 18. st. svećenici zagrebačke biskupije primaju redovito potpunu izobrazbu⁶², a četiri Borkovićeve sinode u mnogočem su podigle pastoralnu spremnost klera⁶³, dok je *Rituale Zagradiense* biskupa Branjuga bio pastoralni pravilnik koji je čuvao od pastoralne improvizacije, samovolje i neodgovornosti⁶⁴. Dakle, od druge polovice 17. st. i u 18. st. svećenici zagrebačke biskupije posjedovali su potrebnu izobrazbu i spremnost za uspješno pastoralno djelovanje.

I u provinciji sv. Ladislava vladala je osobita briga za dostatnu pastoralnu formaciju budućih svećenika. U provinciji djeluju od samih njezinih početaka vlastite škole, naime: učilišta filozofije, moralnog i dogmatskog bogoslovlja i učilišta crkvenog govorništva⁶⁵. Štoviše, od 1670. većina mladih franjevacu te provincije prima na Franjevačkoj bogosloviji u Zagrebu punu fakultetsku teološku izobrazbu⁶⁶, što je svjetovnom kleru zagrebačke biskupije bilo omogućeno tek krajem prve polovice 18. stoljeća⁶⁷.

Uz opću teološku izobrazbu pružaju franjevci provincije sv. Ladislava svojim mlađim članovima posebnu pastoralnu formaciju propisanu u franjevačkom redu. Profesori franjevačkih učilišta morali su bdjeti da svaki bogoslov jednom godišnje propovijeda u samostanskoj blagovaonici pred redovničkom zajednicom, a zatim da istu propovijed ponovi pred klarisama na Gradecu⁶⁸. Također su bogoslovi i mladi svećenici morali redovito slušati propovijedi u samostanskoj crkvi da se i na taj način osposobljavaju za propovjedničku službu⁶⁹. U studiju moralnog bogoslovlja posebno su profesori razrađivali službu ispovjednika. Štoviše, kao posebno gradivo predavali su profesori morala o pri držanim grijesima u zagrebačkoj biskupiji⁷⁰.

Prije nego će mladi franjevački svećenici prihvatiti kakvo pastoralno zaduženje, bili su dužni pristupiti posebnim ispitima za propovjedničku i za ispovjedničku službu. U školskim središtima provincije, naime u Zagrebu, Varaždinu i Pečuhu, ispitne su komisije, sastavljene od najuglednijih profesora teologije, ispitivale njihove spremnosti za propovijedanje i ispovijedanje⁷¹. Da se netko uopće može prijaviti na taj ispit, bilo je potrebno prije toga završiti dvogodišnji studij filozofije i barem dvije godine teologije. Ta je odredba bila na snazi do provincijskog kapitula 1708. kad je provincijal Elzear Lučić⁷² zatražio uz dvije

⁶¹ J. BARLE, *Naše dijecezanske sinode*, 272.

⁶² J. BARLE, *Bratovština sv. Barbare u župi Brdovcu*, Katolički list 63/1912, 15, 174: »Svećenstvo je neuko i nedisciplinirano«, kaže pisac analizirajući dokumente koji osvjetljavaju stanje svećenstva pred kraj 17. st. u zagrebačkoj biskupiji.

⁶³ Usp. *Constitutiones synodales*, 21—38.

⁶⁴ Usp. I. ŠKREBLIN, *Pastorizacija u Zagrebu*, 737.

⁶⁵ Usp. F. E. HOŠKO, *Škole hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava. Prilog povijesti hrvatske filozofije i teologije*, Zagreb 1968; ISTI, *Odgoj franjevacu provincije sv. Ladislava u razdoblju potridentske obnove*. Rad je u rukopisu kod uredništva revije »Dobri Pastir«.

⁶⁶ ISTI, *Franjevačka bogoslovija u Zagrebu (1613—1783)*, BS 39/1970, 200—202.

⁶⁷ M. VANINO, *Isusovačka nastava teologije*, BS 39/1970, 166—174.

⁶⁸ AHPZ, *Monumenta*, 113.

⁶⁹ Drugi statuti, gl. 3, § 1, 34.

⁷⁰ Treći statuti, gl. 7, § 4, 12.

⁷¹ AHPZ, *Monumenta*, 213.

⁷² Elzear Lučić (oko 1667—1709) djelovao je najprije kao profesor filozofije (1698—1700) i teologije (1700—1708), a umro je u prvoj godini trogodišnjeg mandata upravne službe provincijala franjevačke pokrajine sv. Ladislava.

godine studija filozofije još tri godine studija teologije i barem jedno sudjelovanje u javnoj raspravi za vrijeme školovanja. Spomenuti kapitul odredio je da taj ispit za službu propovjednika i ispovjednika teče na slijedeći način: ispitivači postavljaju najprije jedno pitanje iz teologije, a zatim dva iz Svetog Pisma koja su u svezi s prethodnim pitanjem iz teologije. Po uspješno završenom ispitu kandidati su na svečan način polagali ispovijed vjere pred provincijalom ili pred mjesnim gvardijanom⁷³. Kandidati koji ne bi zadovoljili na ispitu, mogli su ponovno pristupiti ispitu nakon izvjesnog vremena⁷⁴.

U provinciji je osim spomenutih ispita postojala obveza za ispovjednike podržavati i obnavljati ispovjedničko znanje. U svim većim samostanima držale su se tjedne ili mjesečne pastoralne konferencije kad su ispovjednici i ostali svećenici u samostanu riješavali pojedina pitanja iz ispovjedničke službe. Takvim sastancima predsjedao bi posebno za tu službu određen svećenik⁷⁵.

Nameće se zaključak da su franjevci provincije sv. Ladislava primali i u 17. i u 18. st. dovoljnu i primjerenu pastoralnu formaciju, i to osobito za službu propovijedanja i ispovijedanja. No, visina pastoralne izobrazbe nije odmah značila i visinu pastoralne zaposlenosti. Druge su, naime, okolnosti uvjetovale nedovoljnu pastoralnu angažiranost članova te franjevačke pokrajine, i to kako po opsegu tako po oblicima pastoralne zauzetosti. Među tim okolnostima od najvećeg je značenja monastičko shvaćanje franjevačkog života kod samih franjevaca kao i kod svjetovnog klera i biskupa, ali ne treba izgubiti s vida ni pastoralna ograničenja koja je franjevcima nametnulo biskupsko pastoralno zakonodavstvo. Zbir svih tih uvjeta i okolnosti tumači način, opseg i oblike pastoralnog djelovanja franjevaca provincije sv. Ladislava na području zagrebačke biskupije 17. i 18. stoljeća.

II.

OPSEG FRANJEVAČKOG PASTORALNOG DJELOVANJA

Navedene okolnosti i uvjeti nametnuli su franjevcima provincije sv. Ladislava u granicama zagrebačke biskupije onoga vremena relativno uzak opseg pastoralnog djelovanja. Njihovo pastoralno djelovanje, naime, odvijalo se prvenstveno u vlastitim samostanskim crkvama koje najvećim dijelom nisu istovremeno bile župne crkve, jednoj župnoj koje najvećim dijelom nisu istovremeno bile župne crkve, u jednoj župnoj crkvi, a zatim u radu izvan samostana pomaganjem svjetovnom kleru i u obavljanju pastoralne službe vojnih i dvorskih kapelana.

1. Pastoralni rad u samostanskim crkvama

Izuzetost redovnika, tzv. egzempcija, dopušta pojedinim redovničkim zajednicama u Crkvi izvjesne vlastitosti i u pastoralnom djelovanju. Takove vlastitosti koje se očituju u pastoralnom radu, posebno

⁷³ AHPZ, Monumenta, 376; AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 102, 124.

⁷⁴ AHPZ, Monumenta, II, 174.

⁷⁵ AHPZ, Monumenta, II, 219.

vezanom za samostanske crkve, potvrđuje poseban obrednik franjevačke provincije sv. Ladislava: *Ordo agendorum et cantandorum*⁷⁶. Spomenuti obrednik sadrži uz obrede koji obvezuju samu franjevačku zajednicu također i pobožnosti, napose procesije, u kojima su sudjelovali i vjernici što su se okupljali u franjevačkim crkvama, posebno članovi različitih bratovština⁷⁷. Obrednik je stupio na snagu u provinciji za provincijala Alekse Buzjakovića⁷⁸. Dakle, kod procesija na Svijećnicu, Cvjetnicu, proslavu Uskrsnuća, Dušni dan te na blagdane Bezgrešnog začeca Djevice Marije i sv. Antuna Padovanskog pridržavali su se franjevci provincije sv. Ladislava vlastitog obrednika, ali ih je u slavljenju mise obvezivao rimski obrednik⁷⁹. U dijeljenju sakramenata slijedili su obrednike zagrebačke biskupije, i to do 1729. obrednik ostrogonjske nadbiskupije, a kasnije Branjugov *Rituale Zagrabienense*⁸⁰.

Premda je već vlastiti obrednik uvjetovao izvjesno jedinstvo pastoralnog rada u samostanskim crkvama, ne može se načelno pretpostaviti da su franjevci na isti način organizirali pastoralni rad u svim samostanskim crkvama na području zagrebačke biskupije. Može se ipak zaključiti da je način pastoralnog rada u jednoj crkvi vjeran pokazatelj općeg stanja u samostanskim crkvama, jer stil franjevačkog života nalaže neprestano mijenjanje osoblja što je svakako razlog određene jedinstvenosti života i djelovanja. Težnju za jedinstvenošću pastoralnog rada svjedoče i *Drugi statuti* kad postavljaju zahtjev da se u svakom samostanu sastavi običajnik koji će među ostalim sadržavati i opis pastoralnih obveza u samostanskoj crkvi. Da bi se svi svećenici mogli ravnati po tom običajniku, valja ga istaknuti u sobama samostanskog poglavara i ostalih svećenika koji obavljaju službu propovjednika⁸¹. Do danas su sačuvani običajnici varaždinskog i kopriivničkog samostana⁸². *Speculum conventus Varasdiensis* pisan je 1762. i u mnogočem je primjer pastoralnog djelovanja samostanskih crkava u cijeloj provinciji sv. Ladislava. Naime, u Varaždinu je kroz 18. st. vrlo često stolovao provincijal što je dovoljan razlog da su zajednice u ostalim

⁷⁶ Točan naslov obrednika glasi: **ORDO / AGENDORUM ET / CANTANDORUM / IN / ACTIBUS PROCESSIONIS - / NALIBUS.** / Pro F. F. Franciscanis Regu- / laribus operantibus in Venerabili Provin- / cia Sancti Ladislai in Slavonia, / DEO famulantibus. / Viennae impressus, Typis Leopoldi Voigt, Anno salutis 1702. — Obrednik sadrži uz posebne franjevačke vlastitosti i takve obrede koji su karakteristični za vjerski i liturgijski život u samostanskim crkvama. Sadržaj obrednika je ovaj: obred pokopa pokojnih franjevaca (1—11), obred pokopa svjetovnjaka u franjevačkim crkvama (12—13), procesija na Dušni dan (3—25), procesija na Svijećnicu (26—30), procesija na Cvjetnicu (31—38), procesija nadbratovštine franjevačkog pojasa (38—48), procesija nadbratovštine Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije (48—53), procesija bratovštine sv. Antuna (53—60), pranje nogu na Sveti četvrtak (60—67), procesija u proslavi uskrsnuća na uskrsno jutro (69—70) i obred pranja nogu braći franjevcima kad na putovanju prispiju u koji samostan (71—74).

⁷⁷ Ovaj je obrednik provincija sv. Ladislava praktično preuzela od austrijskih franjevačka. Nema gotovo nikakve razlike ni u naslovu, a ni u sadržaju. U naslovu je sve isto, osim što u austrijskom obredniku nakon uvodnih riječi stoji: **pro franciscanis strictioris Observantiae in alma Provincia Austriae Deo famulantibus accomodatus.** Viennae Austriae, Typis Matthaei Rieth, Anno MDCLVI.* I u sadržaju nema gotovo nikakvih promjena; nisu promijenjene ni postaje kod procesija na Dušni dan, tako da u obredniku provincije sv. Ladislava stoji nazivi tih bečkih postaja (usp. 15—25).

⁷⁸ **Aleksa Buzjaković** (+ 1707) je nakon školovanja u inozemstvu predavao na zagrebačkoj franjevačkoj visokoj bogoslovnoj školi filozofiju (1668—71) i teologiju (1671—82). On je osnivač druge visoke bogoslovne škole koja je najprije djelovala u Križevcima, a zatim u Varaždinu (1693—1783). Službu provincijala obnosio je tri puta (1684—87, 1693—96, 1702—1705).

⁷⁹ **AHPZ, Monumenta II, 174.**

⁸⁰ **Drugi statuti, gl. 3. § 3. 7.**

⁸¹ **Navedeno djelo, gl. 5. § 4. 2.**

⁸² Kopriivnički običajnik ima naslov: **Ordo agendorum in Conventu et Ecclesia S. Antonii Caproncae.** Sastavljen je 1782. Danas se nalazi među rukopisima kopriivničke franjevačke knjižnice (sign. br. 12, manuscripta).

samostanima nastojale uskladiti svoj život i djelovanje prema jednom od središnjih samostana u provinciji. Tako varaždinski običajnik prima osobitu važnost u prosuđivanju pastoralnog djelovanja i u ostalim samostanskim crkvama provincije sv. Ladislava⁸³.

U svojim samostanskim crkvama franjevci su uz ispovijedanje, propovijedanje i vođenje bratovština osobito njegovali češće slavljenje misa⁸⁴. Prema varaždinskom običajniku može se razlikovati red misa u radne dane, red u nedjelje i blagdane, a različit je red u ljetno i zimsko vrijeme; zimsko vrijeme trajalo je od Svih svetih do sv. Jurja. U ljetno vrijeme bile su nedjeljama mise u: 5,30 h, 6,30 h, 7 h, 7,30 h, 8 h, 9 h i 10,30 h. Na blagdane nije bilo misa u 5,30 h i 6,30 h već je bila samo jedna misa u 6 h. U zimsko je vrijeme red misa u nedjelje bio isti kao ljeti u blagdane. Svećenici nisu propovijedali kod mise nego poslije mise, i to ljeti poslije mise u 5,30 h i 8 h, a zimi poslije misa u 6 h i 9 h. Radnim danima ne bi bilo mise u 10,30 h. Sudjelovanje vjernika kod misa, čini se, bilo je gotovo posve pasivno. To pokazuje običaj da samostanska zajednica za vrijeme misa moli dijelove božanskog časoslova; za vrijeme prve jutarnje mise franjevci su molili prvi mali čas, a za vrijeme mise u 8 h molili su preostala tri mala časa. U radne dane bile su sve mise tihe, a tako i u nedjelje; pjevalo se samo kod jedne mise svake nedjelje. Teško je danas reći tko je pjevao nepromijenjive pjevne dijelove mise na način gregorijanskog koral, ali su sačuvane harmonizacije takvih napjeva za mnoge samostane provincije sv. Ladislava⁸⁵. Samostanske zajednice, pogotovo one u kojima su bili studenti bogoslovlja, često su u nedjelje pjevale večernju ili povećerje, štoviše i male časove⁸⁶.

U pojedinim razdobljima crkvene godine vodili su franjevci osobite pobožnosti. Tako u korizmi od prve korizmene subote izlažu poslije večernice presveti Sakramentat i drže poseban euharistijski blagoslov. Taj obred obavljaju svaki dan kroz korizmu do srijede u Svetom tjednu. U korizmeno vrijeme bile su u običaju velike korizmene propovijedi, i to svakako u Zagrebu⁸⁷ i u Varaždinu⁸⁸. Nema spomena o pobožnosti križnog puta u korizmene dane osim zabilješke da je u varaždinskoj samostanskoj crkvi na Sveti petak župnik vodio svečani križni put sa svršetkom kod tzv. Božjeg groba. U Božji grob su poslije obreda muke pohranjivali presvetu Euharistiju. Još treba spomenuti da je velika korizmena ispovijed u franjevačkoj varaždinskoj crkvi bila na prvu nedjelju muke. Varaždinski franjevci nisu u svojoj crkvi slavili Uskrsnuće već su na tu proslavu odlazili u župnu crkvu gdje su dva franjevca službeno sudjelovala u svečanoj procesiji koju je vodio župnik.

⁸³ AFSVŽd, *Spisi samostana*, fasc. 2: »... nostra paupercula . . . a Christifidelibus frequentissima ecclesia.«

⁸⁴ *Drugi statuti*, gl. 3. § 1, 14–20; gl. 3. § 2, 6.

⁸⁵ U knjižnicama franjevačkih samostana u Zagrebu, Varaždinu i Čakovcu nalaze se glazbeni zbornici s takvim harmonizacijama. Ispisao ih je **Konrad Potočnik** (1687–1737). O njima su već pisali: B. ŠIROLA, *Crkvena glazba u Hrvatskoj, Croatia sacra*, 11–12/1943, 310, 311; F. DUGAN, *O našem glazbenom prilogu s. Crisiense Majus, vulgo S. Joannis dictum*, Sv. Cecilija g. 1917; J. MANTUANI, *Dva glazbena rukopisa iz franjevačkog samostana u Varaždinu*, Sv. Cecilija, g. 1924.

⁸⁶ APHZ, *Monumenta*, 107.

⁸⁷ APHZ, *Monumenta*, 502.

⁸⁸ APHZ, *Monumenta*, 491.

U 18. st. su vrlo česte teoforičke procesije, i to ne samo na blagdan Tijelova, nego također: na prve nedjelje u mjesecu⁸⁹, na blagdane osobito štovanih svetaca, posebno onih kojima su posvećene pojedine crkve ili kapele⁹⁰. U varaždinskoj samostanskoj crkvi još je u 17. st. osnovana bratovština presvetog Sakramenta. Članovi bratovštine i drugi vjernici bi već dan prije blagdana Tijelova u 14 h sudjelovali u teoforičkoj procesiji koju su franjevci vodili oko gradskog groblja. Na sam blagdan prije podne povelj bi franjevci procesiju s presvetim Sakramentom iz svoje crkve u župsku crkvu, a onda bi župnik preuzeo vodstvo procesije po gradu; procesija iz franjevačke crkve bi se pridružila procesiji koju je vodio župnik. Kod četvrte postaje evanđelje je uvijek pjevao jedan franjevac. Kad se je ophod vratio u župsku crkvu, franjevci su se opet u procesiji vraćali u svoju crkvu. Na blagdan Tijelova poslije podne i u nedjelju iza blagdana franjevci su mogli voditi sami svečanu procesiju po gradu, a u osmi dan poslije blagdana procesija bi se odvijala na način propisan za prijepodnevnu tijelovsku procesiju.

Štovanje sv. Antuna Padovanskog odvijalo se u varaždinskoj franjevačkoj crkvi također uz teoforičke procesije, i to na sam blagdan je procesija obilazila po gradu, a poslije blagdana kroz devet dana po samoj crkvi od glavnog do svećevog oltara. U sve dane te devetnice ujutro je misa bila pred izloženim presvetim Sakramentom uz pjevane litanije sv. Antuna, a poslije podne je bio blagoslov s presvetim Sakramentom kod svećevog oltara. Na sam blagdan, kao i na deveti dan poslije blagdana, bila je poslije prijepodnevne procesije propovijed na hrvatskom jeziku, pjevani deveti čas i svečana misa, a poslije podne euharistijski blagoslov u 15 h i propovijed na njemačkom jeziku. I u drugim je samostanskim crkvama bio značajan kult sv. Antuna. Tako su još u 17. st. svaki utorak vodili franjevci u Zagrebu, Varaždinu, Križevcima i Ormožu posebne antunovske pobožnosti s procesijom⁹¹, a o štovanju sv. Antuna u to vrijeme u Čakovcu govori popis čudesnih uslišanja na njegov zagovor⁹².

U franjevačkim samostanskim crkvama posebno su se svečano slavili marijanske svetkovine Škapularske gospe, Gospe od Porciunkule, a u Remetincu se u 17. st. osobito štivala čudotvorna Marijina slika⁹³, dok je u Zagrebu narod hrlio Majci Božjoj Zalosnoj⁹⁴. U Varaždinu je

⁸⁹ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića, župnika križevačkog, Rad JAZU* br. 34. 389, 326.

⁹⁰ *Usp. Ordo agendorum et cantandorum*, 58—60.

⁹¹ *AHPZ, Monumenta*, 107.

⁹² Arhiv franjevačkog samostana u Zagrebu (AFSZ), *Spisi samostana, fasc. 1, br. 3*.
⁹³ U obliku letka (vel. 19×27 cm) širila se slika Marijinog lika iz remetnečke franjevačke crkve. Letak je razdijeljen na tri vertikalna polja. U srednjem od tih polja je lik Marijin: Marija na lijevoj ruci drži dijete Isusa; njihove su glave okrunjene krunama. U pokrajnim vertikalnim poljima su likovi četvorice evanđelista, likovi četiri crkvenih naučitelja i likovi dvanaest svetica. Ispod Marijinog lika u središnjem polju je natpis: *Ave Filia Dei Patris / Ave Mater Dei Filii / Ave Sponsa Spiritus Sancti / Ave templum SSmae Trinitatis*. Ispod cijele slike otisnut je ovaj natpis: *Vera effigies Vetustissimae simul, ac Misericordissimae Imaginis DEI Genitricis MARIAE / Quae crebris miraculis corruscat, ac frequenti hominum accursu piaeque veneratione colitur, / in Ecclesia Remeticensi Patrum Franciscanorum Regularis Observantiae prope Varasindum. / 1670.* — Slika se nalazi u *AHPZ, Zbirka slika i karata*.

⁹⁴ Manji letak u četiri stranice (vel. stranice 10,5×15,5 cm), bio je otisnut u Grazu kod Joh. V. Kauperza u svrha širenja kulta Zalosne Gospe iz zagrebačke franjevačke crkve. Na prvnoj stranici letka je lik Zalosne Gospe, a ispod njega natpis: *Devota effigies Virginis Dolorosae / apud franciscanos urbis Zagrabiae* /. Iz kronograma se otkriva godina 1778. Na ostale tri stranice gotičkim pismom i njemačkim jezikom je otisnuta posvetna molitva koja započinje ovim riječima: *Wahre christkatholische Andachts-Uebung gegen der schmerzhaften Mutter Gottes, vor dero gnadenreichen Bildniss, bei denen WW. EE. Vätern Franciscanern in Agram, in Königreich Slavonien.* — Slika se nalazi u *AHPZ, Zbirka slika i karata*.

bilo sjedište škapularske nadbratovštine pa proslava Škapularske Gospe u toj crkvi predstavljala središnju svetkovinu u godini. Još u mjesecu lipnju imao je upravitelj bratovštine obvezu pozvati za svetkovinu Škapularske Gospe župnike varaždinske okolice i iz Međimurja. Njegova je također zadaća bila osigurati nastup uglednih propovjednika koji će propovijedati na sam blagdan i na dan iza blagdana na hrvatskom i njemačkom jeziku. Blagdan se, naime, u Varaždinu slavio dva dana, i to u nedjelju i slijedeći ponedjeljak. Na prvi dan proslave mise su bile namijenjene za žive, a drugi dan za pokojne članove škapularske bratovštine. Gotovo jednakom svečanošću slavio se i blagdan Gospe od Porciunkule; svečanu misu uvijek je predvodio varaždinski župnik.

Onovremeno shvaćanje liturgijskih čina bilo je prvenstveno obredno kako to pokazuju odredbe koje obvezuju poglavare u samostanima da ispituju studente teologije i mlade svećenike u dostatnom poznavanju liturgijskih rubricističkih propisa⁹⁵, odnosno obvezuju na poučavanje onih koji nisu dovoljno poučeni⁹⁶. U svakoj je samostanskoj zajednici jedan svećenik obnašao službu učitelja liturgijskih rubrika, a dužnost mu je bila upućivati ostale u dostojno, pobožno i jednodušno obavljanje liturgijskih propisa kod molitve časoslova, slavljenja mise i vođenja drugih obreda i pobožnosti u crkvi⁹⁷.

Pastoralno su vrijedne i odredbe o obvezi pravovremenog obavješćavanja vjernika o vremenu i rasporedu službe Božje. Trebalo je to činiti putem oglašavanja i, štoviše, napisima na oglasnoj ploči. Također je svaki samostan morao imati knjigu u koju su upisivani zavjetni darovi i čudesna uslišanja. Kod bilježenja čudesnih uslišanja trebalo je navesti imena svjedoka i okolnosti događaja⁹⁸.

2. Župski pastoralni rad

Od svog osnutka pa do oslobodilačkog Bečkog rata prostirala se franjevačka provincija sv. Ladislava na području tada slobodnog dijela zagrebačke biskupije, jedino je samostan u Ormožu bio na teritoriju salzburške nadbiskupije. U to vrijeme provincija nije vodila ni jednu župu, premda pastoralni rad po župama nije ni u kakvoj protivnosti s franjevačkim načinom života ili franjevačkim redovničkim zakonodavstvom⁹⁹. Postojala je jedino namjera da franjevci preuzmu župu u Čakovcu odmah po svom dolasku u taj grad, ali do toga ipak nije došlo sve do 1789. kad je upravu župe u Čakovcu franjevcima povjerio biskup Maksimilijan Vrhovac¹⁰⁰.

Bečkim ratom provincija je proširila svoje područje, kako na oslobođenom dijelu zagrebačke biskupije tako i izvan granica te biskupije na području susjednih biskupija, pečuške i vesprimske u Mađarskoj. Provincija je tada primila upravu četiriju župa u zagrebačkoj biskupiji

⁹⁵ Drugi statuti, gl. 2. § 1, 6.

⁹⁶ Navedeno djelo, gl. 2. § 1, 5.

⁹⁷ AHPZ, Monumenta II, 174; Liber encyclicarum, fol. 49.

⁹⁸ AHPZ, Monumenta, 518; Monumenta II, 80; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 2.

⁹⁹ Concilium Tridentinum, s. 25, de regul. c. 8, c. 20; usp. K. KARIN, Redovničke župe i župnici redovnici prema sadašnjem crkvenom pravu, Zagreb 1939.

¹⁰⁰ Arhiv franjevačkog samostana u Virovitici (AFSV), Origo Provinciae S. Ladislai Regis in Sclavonia, 4.

i osam župa u južnoj Mađarskoj¹⁰¹, i to u krajevima gdje su pretežno živjeli Hrvati¹⁰². U zagrebačkoj je biskupiji biskup Borković 1684. predao franjevcima župu u Virovitici¹⁰³, a za biskupa Mikulića vodili su franjevci župe u Hrastovici, Sunji i Zrinju¹⁰⁴. No, već im je 1705. biskup Martin Brajković (1703—1708) oduzeo upravu hrastovičke župe¹⁰⁵, a još je ranije svjetovni kler preuzeo župe u Sunji i Zrinju¹⁰⁶. Tako je provincija sv. Ladislava kroz 18. st. na području zagrebačke biskupije vodila pastoralnu brigu zapravo samo o župi u Virovitici.

Virovitička je župa bila vrlo prostrana. U početku 18. st. obuhvaćala je osim samoga grada Virovitice još dvanaest sela: Bušetinu, Bukovicu, Gradinu, Turanovac, Dugo Selo, Bazije, Brezovicu, Rušane, Borovu, Detkovac, Gacište i Suhopolje. Pastoralni rad bio je vezan ne samo na župnu crkvu nego također i na kapele sv. Ilije u Gradini, sv. Ane u Brezovici, sv. Martina u Suhopolju, sv. Nikole u Rušanima, sv. Luke u Dugom Selu, sv. Ivana Krstitelja u Bukovici i Marijinog pohođenja u Bušetini¹⁰⁷. Biskup Franjo Tauzi odijelio je 1761. devet sela od virovitičke župe i od njih ustanovio dvije nove župe sa sjedištima u Gradini i Dugom Selu¹⁰⁸.

Službu virovitičkog župnika redovito je obavljao gvardijan virovitičkog samostana da se tako izbjegnu napetosti unutar samostanske zajednice koje često mogu nastati kad su različiti nosioci službe gvardijana i službe župnika u župi koja je pritjelovljena samostanu. Uz župnika bilo je u virovitičkoj župi redovito četiri, a i više, kapelana; ostali svećenici samostanske zajednice surađivali su također u župskom pastoralnom radu. Prije nastupa službe župnik je bio dužan podvrći se župničkom ispitu prema propisima Tridentuskog sabora i položiti vjeroispovijest pred vlastitim redovničkim poglavarima. Kad bi koji franjevac prelazio iz biskupije u biskupiju da opet nastupi župničku pastoralnu službu, bio je dužan pred defintonijem ponovno polagati ispit za jurisdikciju¹⁰⁹. Tim su propisom franjevci nastojali održavati pastoralnu spremnost svojih ljudi jer su oni u slučaju premještaja morali pri-

¹⁰¹ Franjevci provincije sv. Ladislava prihvatili su u pečuškoj biskupiji upravu jedne župe u samom Pečuhu, jedne župe u Siklosu, u Maria-Gjűdu, a u vesprimskoj biskupiji su upravljali župama u ovim mjestima: Kanjiža, Szent Miklos, Homok-Komaron, Segűsd i Attad (usp. *Schematismus Provinciae S. Ladislai Regis, Quinque-Ecclesiis* 1870, 27—36).

¹⁰² Još pod turskom upravom bilo je u pečuškoj okolici oko trideset hrvatskih sela (usp. K. DRAGANOVIĆ, *Izvjeste apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama katol. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1626.*, *Starine JAZU*, 39/1938, 41). Nakon oslobođenja od Turaka gotovo su jedini katolici pečuške biskupije i bili Hrvati, jer su Mađari prihvatili kalvinizam (usp. E. FERMENDZIN, *Acta Bosnae*, 510). Po odlasku Turaka udomio je na svojim posjedima pečuški biskup dvije velike skupine hrvatskih doseljenika. Prva skupina je 1700. doselila iz Bosne (usp. S. PAVIĆIĆ, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Djela JAZU 47, Zagreb 1953, 130), a druga je 1714. doselila od Brinja i Ogulina (usp. R. LOPASIĆ, *Spomenici Hrvatske Krajine III*, *Monumenta spectantia historia Slavorum meridionalium* XX, Zagreb 1889, 306—312). Da su Hrvati bili pretežni dio pučanstva u svim spomenutim župama kojima su upravljali franjevci provincije sv. Ladislava, pokazuju nazivi za propovjednike u Siklošu i Kanjiži kad raspored osoblja g. 1734. propovjednike na hrvatskom jeziku naziva »propovjednici na narodnom jeziku« (usp. AHPZ, *Monumenta*, 598).

¹⁰³ Borković je franjevcima predao virovitičku župu 29. XI. 1684. usp. AFSZ, *Spisi samostana*, fasc. 1.

¹⁰⁴ AHPZ, *Monumenta*, 316.

¹⁰⁵ AFSVzd, *Descriptio . . . conventuum, residentiarumque Provinciae . . . S. Ladislai . . . facta anno 1743*, 4.

¹⁰⁶ AFSVzd, *Navedeno mjesto*, 31.

¹⁰⁷ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Archidiaconatus Comarcensis 1716—1731. et Vaska 1731—1733*.

¹⁰⁸ Usp. *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1974, 118.

¹⁰⁹ *Drugi statuti*, gl. 5, § 2, 17.

stupati takvom ispitu pred generalne vikare pojedinih biskupija¹¹⁰. Virovitičke župnike obvezivali su propisi što ih biskup davao za vođenje župa. Biskup, odnosno arhidakon, imao je pravo i dužnost vizitirati župu, ali samo u stvarima dušobrižništva, napose dijeljenja sakramenata i pružanja redovite vjerske poduke¹¹¹. Na vizitaciju je također spadalo pregledavanje uprave crkvenih pologa, zaklada i imovine te svih župskih knjiga, posebno matica¹¹². Među virovitičkim župnicima osobito su se istakli pastoralnom zauzetošću Dominik Paljak¹¹³, Bruno Tučkorić¹¹⁴ i Gabrijel Gomboši koji je obavljao i službu vicearcidakona¹¹⁵.

U župi je bio bujan vjerski život. Uz redoviti pastoralni rad koji je bio uobičajen na župama, vodili su franjevci u Virovitici dvije bratovštine, i to Trećeg reda sv. Franje i Škapularske Gospe. Članovi tih bratovština pristupali su svake prve nedjelje u mjesecu ispovijedi i pričesti. Svake mlade nedjelje izlagala se također presveta Euharistija javnom klanjanju i štovanju. Euharijski kult njegovali su franjevci na isti način kroz cijelu osminu Tijelova, na blagdan Bezgrešnog začeca Djevice Marije, na dva dana klečanja u godini, na blagdan Imena Isusova, jednom u korizmi, a na blagdane sv. Florijana i sv. Emigdija kao i na Staru godinu nosi se presveta Euharistija u svečanoj procesiji¹¹⁶.

Materijalno stanje virovitičke župe, čini se, nije bilo najbolje. Imovina župe korištena je za uzdržavanje crkve i pojedinih kapela¹¹⁷, a samostan se uglavnom opskrbljivao prošnjom. Prema izvještaju vizitatora u vrijeme biskupa Emerika Esterhazija (1708—1722) bili su crkva i njezin uređaj u bijednom stanju¹¹⁸. Bilo je to prije izgradnje sadašnje crkve koja je građena od 1746. do 1752. Budući da je tek izgrađenu crkvu 1757. teže oštetio potres, bila je neophodna obnova crkve i samostana¹¹⁹.

Nije poznato da su virovitički župnici dolazili u kakve sukobe zbog svoje službe sa susjednim župnicima iz redova svjetovnog klera. Zakonodavstvo u provinciji sv. Ladislava vodilo je osobitu brigu da se izbjegnu takvi slučajevi. Strogo je franjevcima bilo zabranjeno svako uplitanje u tuđe župničke poslove ili prisvajanje tuđeg župničkog prava,

¹¹⁰ Vizitator Josip Taisperger je 1783. podvrgao ispitu četvoricu virovitičkih kapelana: Pankracija Brozovića, Vinka Vinacera, Gala Gabuda i Honorija Horvata, usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Archidiaconatus Vaska 1783—1802*, 14.

¹¹¹ *Concilium Tridentinum*, sess. 25, de regul. 11.

¹¹² Usp. K. KARIN, *Redovničke župe i župnici redovnici*, 97.

¹¹³ Dominik Paljak (+ 1749) bio je ugledan član provincije sv. Ladislava; kao generalni vizitator izvršio je kanonski pohod provincije Bosne Srebrenje; privoćom biskupa Branjuga osnovao je u Virovitici 1738. bratovštinu sv. Franje ili franjevački Treći red. Arhidakon Gabrijel Bistrički spominje 1733. da Paljak već 18 godina upravlja virovitičkom župom te da na njega »nema nikakve tužbe« (usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Arch. Comarcensisi 1716—1731. et Vaska 1731—1733.*).

¹¹⁴ Bruno Tučkorić (+ 1792) je graditelj virovitičke samostanske i župne crkve; 8. rujna 1753. je u Virovitici utemeljio škapularsku bratovštinu. Nakon vizitacije 1757. arhidakon Ivan Paxi je zabilježio da župnik Tučkorić »rijeću i djelom služi vjernicima za uzor; revno dijeli svete sakramente, točno vodi crkvene knjige; narod se ne tuži na njega, a niti on na narod« (usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Visitatio canonica archidiaconatus Guesche et Szinice*, 150—153).

¹¹⁵ Gabrijel Gomboši (+ 1748) je započeo gradnju virovitičke samostanske i župne crkve prije potresa 1757.

¹¹⁶ Usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Archidiaconatus Vaska 1783—1802*.

¹¹⁷ Štolarine su 1779. bile slijedeće: za krštenje 12 groša, za uvod porodilje 4 groša, za ženidbu 1 floren i 15 groša, za sprovod djeteta 15, groša, za sprovod odraslog 30 groša, za odvođenje zaručnice u drugu župu 2 florena i 30 groša. Nagrada za pjevanu misu bila je 2 florena, a za tihu misu 1 floren (usp. AFSVŽd, *Liber memoriarum Ch. Delamartina*, ad annum 1779).

¹¹⁸ Usp. J. BARLE, *Izvještaj o materijalnom stanju župnika početkom XVIII. vijeka*, Katolički list 60/1909, 183—185, 197—199.

¹¹⁹ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića, župnika križevačkoga*, 389.

npr. dijeliti sakramente tuđim župljanima, ako im vlastiti župnici nisu dali pismeno dopuštenje ili kako drukčije izrazili svoju suglasnost; bez takvih dopuštenja franjevci to mogu učiniti samo u krajnjoj nuždi. Zakonodavstvo provincije sv. Ladislava prijeti župnicima i kapelanima: ne budu li obdržavali navedene odredbe, uslijedit će osim redovitih kanonskih kazni još posebna kazna zbog redovničke neposlušnosti¹²⁰.

Premda je danas moguć samo djelomičan uvid u župski pastoralni rad franjevaca u virovitičkoj župi, može se predložiti zaključak: franjevci provincije sv. Ladislava vodili su virovitičku župu u skladu s pastoralnim zahtjevima u zagrebačkoj biskupiji njegujući istovremeno pobožnosti uobičajene u franjevačkim samostanskim crkvama onoga vremena.

3. Pastoralna suradnja sa svjetovnim svećenicima

Samo nekoliko bilješki svjedoči o pastoralnoj suradnji franjevaca provincije sv. Ladislava s mjesnim i okolnim župnicima iz redova svjetovnog klera. Zato bi bilo neopravdano donijeti opću ocjenu o naravi takve suradnje za ovo razdoblje koje je veće od jednog stoljeća, jer se prosudba može osloniti samo na malen broj svjedočanstava. Sačuvana svjedočanstva govore kako se je ta suradnja u stvari svodila na pomoć župnicima sa strane franjevaca u ispovijedanju vjernika na pojedine blagdane te na zamjenjivanje odsutnog ili bolesnog župnika. Stoga bi opravdanije bilo govoriti o povremenom pomaganju ili zamjenjivanju svjetovnih svećenika u njihovom redovitom pastoralnom poslu negoli pastoralnoj suradnji između svjetovnog klera i franjevaca.

O spomenutom načinu suradnje izvještava u svom pismu generalnom vikaru zagrebačke biskupije provincijal Kerubin Delamartina¹²¹. Njegovo je pismo zapravo odgovor na pritužbu župnika iz Krapine. Krapinski župnik, naime, optužio je krapinske franjevce da mu ustežu suradnju u pastoralnom radu¹²². Kao odgovor na tu pritužbu provincijal Delamartina točno je nabrojio dane ispovijedanja kao i broj franjevaca koji tada ispovijedanjem pomažu župniku. On spominje da jedan franjevac ispovijeda na Bogojavljenje, na treću nedjelju poslije Bogojavljenja dvojica, dvojica na dan posvećenja crkve, na uskršni i duhovski ponedjeljak po jedan, na blagdan sv. Florijana također jedan, na dan klečanja dvojica, u nedjelju iza svetkovine sv. Margarete opet dvojica, na nedjelju Preobraženja opet dvojica kao i na Ime Marijino; dvojica također ispovijedaju na blagdan sv. Nikole, na dan Svih svetih i na dan posvećenja crkve na Trškom Vrh. Delamartina naglašava da je to trinaest puta godišnje, ako se ne uračunaju dani izbivanja i bolesti župnika te izvanredne crkvene svečanosti. K tome treba dodati, spominje Delamartina, često ispovijedanje bolesnika na području župe.

Drugi dio pisma napisao je Delamartina u oštrom tonu prigovarajući najprije krapinskom župniku namjernu zaboravljivost zbog koje

¹²⁰ Drugi statuti, gl. 3, § 5, 4.

¹²¹ Kerubin Delamartina (1734—1800) bio je profesor filozofije (1759—61), moralnog (1763—65) i dogmatskog bogoslovja (1765—1775). U rukopisu su mu ostali spisi: *Theologia morum* (1763—65) i *Theologia dogmatico-polemica* (1765—75). Kao provincijal upravljao je dva trogodišta (1777—1780, 1791—1794) provincijom sv. Ladislava.

¹²² AFSVzd, *Liber memoriarum CH. Delamartina*, ad an. 1777—1780.

ne vodi računa o tome da među krapinskim franjevcima ima staraca i bolesnika, onih koji su zaposleni pastoralnim poslom u vlastitoj samostanskoj crkvi, takvih koji izbivaju zbog prošnje ili zbog pastoralnog pomaganja susjednim svećenicima. Zatim Delamartina upozorava generalnog vikara zagrebačke biskupije, kako on kao provincijal nije još ni jednom biskupu iznio tužbe na postupke župnika prema franjevcima, premda je primio niz takvih prigovora. Pismo zaključuje oštrom tvrdnjom: svi nespozazumi proizlaze odatle što bi župnici u franjevcima htjeli imati vazale; ako im se devedeset i devet puta izađe ususret, a stoti puta ne, onda zaboravljaju sve usluge i ističu posljednje odbijanje¹²³.

Delamartina je primio gornjoj tužbi sličnu pritužbu župnika iz Mađareva na franjevce u Remetincu¹²⁴. Suprotnog je sadržaja pisanje križevačkog župnika Ivana Josipovića koji u više navrata iznosi prigovore protiv uplitanja križevačkih franjevaca u pastoralne poslove mjesnog župnika¹²⁵.

Iz drugih izvora se opet razaznaje da su redovito franjevci provincije sv. Ladislava skladno živjeli i surađivali sa svjetovnim svećenicima, napose s mjesnim župnicima iz redova svjetovnog klera. Tako su npr. u varaždinskoj franjevačkoj crkvi župniku pripadali najsvečaniji obredi i on predvodi sve značajnije proslave u franjevačkoj crkvi. Štoviše, franjevci su u Varaždinu raspored liturgijskih čina u svojoj crkvi podredili rasporedu u župnoj crkvi, a u određenim zgodama u njihovoj crkvi i nije bilo službe Božje jer su sudjelovali s ostalim vjernicima u proslavama u župskoj crkvi. I varaždinski su franjevci svom župniku pomagali u ispovijedanju na određene dane, a također su ispovijedali i kod drugih svećenika, npr. na Veliku Gospu u Biškupcu, kod isusovaca na Pedeseticu, a u Remetincu u četvrtu nedjelju poslije Uskrsa, itd.¹²⁶.

S početcima jozefinističkog vremena javlja se novi oblik suradnje franjevaca sa svjetovnim klerom po župama. To su tzv. izvanjski misionari ili kapelani iz redova franjevaca. Redovito borave zajedno sa župnikom u središtu župe ili stanuju u pojedinim većim filijalama¹²⁷. Prvi puta ih u provinciji sv. Ladislava spominje raspored osoblja 1769. godine¹²⁸. Redovito odlaze župnicima na poziv samih župnika¹²⁹. U samostan navraćaju svaka dva ili tri mjeseca¹³⁰ da ondje obave godišnje duhovne vježbe¹³¹ ili da se jave provincijalu za vrijeme godišnje vizita-

¹²³ Da se uoči narav pastoralne suradnje koju je krapinski župnik njegovao s krapinskim franjevcima, potrebno je spomenuti da je on pokušao opravdati slabo djelovanje bratovštine kršćanskog nauka u svojoj župi tvrdnjom da franjevci privlače narod u svoju crkvu (usp. A. LUTTER, *Dušobrižništvo djece i mladeži uže Hrvatske tokom druge polovine 18. stoljeća*, 142).

¹²⁴ AFSVzd, *Liber memoriarum Ch. Delamartina*, ad 21. VI. 1780.

¹²⁵ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića, župnika križevačkoga*, 326.

¹²⁶ AFSVzd, *Speculum conventus Varasidensis*; prema odluci upravnog vijeća, definitorija, provincije sv. Ladislava ispovjednici su uvijek morali biti spremni pomoći mjesnom župniku i na njegov se poziv odazvati te poći ispovijedati u župske crkve; usp. AHPZ, *Monumenta*, 64.

¹²⁷ AHPZ, *Liber encyclicarum II*, 40.

¹²⁸ AHPZ, *Monumenta II*, 259, 260.

¹²⁹ Vicearcidakon u Attadu Ignacije Grossinger 1780. traži od uprave provincije sv. Ladislava da prihvati upravu dviju župa, da ostavi dvojicu kapelana franjevaca (Miju Horvata i Sigmunda Baloga), te da postavi još dvojicu novih kapelana. Tom zgodom je i župnik u Mihovljanu kraj Čakovca Luka Fönesy zatražio da čakovečki franjevci redovito propovijedaju svake nedjelje i blagdana u svojoj samostanskoj crkvi (usp. AHPZ, *Zapiski kapitula 1780.*).

¹³⁰ AHPZ, *Monumenta II*, 259.

¹³¹ AHPZ, *Liber encyclicarum II*, fol. 24.

ci¹³². Takvi izvanjski misionari ili kapelani su primali misne nakane od svojih samostanskih poglavara da tako pruže potreban materijalni doprinos vlastitoj franjevačkoj zajednici¹³³.

U vremenu razmahalog jozefinizma još je veći broj franjevaca boravio izvan samostana prihvaćajući službu župnika ili kapelana i na župama koje nisu bile inače povjerene franjevačkom redu¹³⁴. No, to je razdoblje trajalo kratko i nije ostavilo dublji trag u cjelini pastoralnog djelovanja franjevaca provincije sv. Ladislava, kao što nije bilo od većeg značenja ni privođenja u Katoličku crkvu protestanata¹³⁵, odnosno pravoslavaca¹³⁶.

4. Pastoralna služba vojnih i dvorskih kapelana

Vojna krajina organizirana je kao obrambeni pojas na hrvatskoj granici prema turskoj državi. Bila je podijeljena na Hrvatsku i Slavonsku krajinu. Na području Slavonske vojne krajine imala je svoje samostane provincija sv. Ladislava, i to u samom središtu u Varaždinu kao i u središtima kapetanija, naime u Ivaniću, Križevcima i Koprivnici¹³⁷. U spomenutim mjestima, a i u drugim naseljima gdje su bile vojne posade, još su u 17. st. preuzeli dušobrižničku skrb franjevci provincije sv. Ladislava. Po prvi puta se 1677. spominje kako franjevci upravljaju njemačkim kapelama u Varaždinu, Koprivnici, Križevcima i Čakovcu¹³⁸, a iste godine čakovečki franjevac Jeremija Rool služi njemačkim vojnicima kao kapelan u Legradu¹³⁹. Dakle, služba vojnih kapelana u spomenutim garnizonima bila je zapravo pastoralna briga za vojnike njemačke narodnosti. Uskoro su se franjevci ustalili kao vojni kapelani u spomenutim mjestima. Tako se redoviti slijed vojnih kapelana u Ivaniću može pratiti od 1686. godine¹⁴⁰, a od 1688. u Križevcima¹⁴¹; u Koprivnici su franjevci davali vojnoj posadi kapelana još 1669, tj. prije nego u drugim mjestima¹⁴².

¹³² AHPZ, Navedeno mjesto, fol. 40.

¹³³ AHPZ, Navedeno mjesto, fol. 23.

¹³⁴ U izvještaju 1780. se spominju kao kapelani slijedeći franjevci: Dalmacije Skurjanec u Sladojevcima, Ladislav Lacković u Sopju, Gracijan Paus u Remetinečkoj Reki, Gal Gabud u Vidovcu, Gotfrid Gross u Ludbregu, Jerko Turković u Subotici kraj Čakovca, Justin Ban u Dubravi kraj Koprivnice, Oton Radičević u Imbriovcu i Pavao Pavlinović u Začretju (usp. AHPZ, Zapisnik kapitula 1780).

¹³⁵ Cetrvta Borkovića sinoda stavila je u zadatak arhidakonima i župnicima u Podravini budno paziti da se u tim krajevima ne bi nastanili protestanti ili kalvini (*Constitutiones synodales*, 27). Protestanti su se slobodno nastanjivali na hrvatskom tlu kao vojnici. Neki od njih su prihvatili prijelaz u Katoličku crkvu. Tako su 1767. u Varaždinu franjevci Josip Oppicz i Cecilije Oppicz preveli Henrika Wintershofa i Josipa Breja (usp. AFSVŽd, *Catalogus mortuorum Ecclesiae Varasdiensis*, 1). Takvi su prijelazi, izgleda, bili češći jer provincijski kapitul 1723. (usp. AHPZ, *Monumenta*, 505) i 1732. (Navedeno djelo, 587) traže godišnje izvještaje s točnim podacima o onima koji pristupe Katoličkoj Crkvi uz posredovanje franjevaca.

¹³⁶ Oskudni podaci ne dopuštaju nikakav zaključak o djelatnosti franjevaca u vrijeme uspostave crkvenog jedinstva sa strane pravoslavnog stanovništva u Vojnoj krajini s Rimskom Crkvom početkom 17. st. Prema nekim zabilježkama zagrebački je biskup Petar Domitrović predao nekadanji augustinski samostan u Križevcima franjevcima s nakanom da djeluju među pravoslavnim stanovništvom u okolici, a s istora i nakon na nagovor Rafaela Levakovića biskup Benko Vinković ponovno uveo franjevce u Ivanić (usp. ASVŽd, *Descriptio conventuum, residentiarumque Provinciae S. Ladislai facta anno 1743*, 11).

¹³⁷ Usp. F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, 2. izd. Zagreb 1962, 284, 285.

¹³⁸ AHPZ, *Monumenta*, 195.

¹³⁹ AHPZ, *Monumenta*, 197.

¹⁴⁰ AHPZ, Navedeno djelo, 221.

¹⁴¹ AHPZ, Navedeno djelo, 232.

¹⁴² AHPZ, Navedeno djelo, 142.

Za potpuniji uvid u sadržaj službe vojnog kapelana može poslužiti ugovor koji su varaždinski franjevci sklopili sa zapovjednikom Slavonske krajine u Varaždinu o službi varaždinskoga vojnog kapelana¹⁴³, odnosno ugovor što ga je Bonaventura Jenewein¹⁴⁴ sklopio s generalom Leilersbergom o dužnostima vojnog kapelana u Križevcima¹⁴⁵. Vojni kapelan u Varaždinu bio je dužan uvijek biti na službu vojnom logoru i samom generalu dok ovaj bude boravio u gradu; svaki dan je prikazivao misu u vojnoj kapeli za cara, a u nedjelje i na blagdane trebao je održati i kratku propovijed na njemačkom jeziku. Križevački vojni kapelan nije propovijedao u prve nedjelje u mjesecu jer su tada vojnici prisustvovali procesijama u franjevačkoj crkvi, ali je zato svakog korizmenog petka držao korizmenu propovijed¹⁴⁶. Nedjeljna misa u križevačkoj vojnoj kapeli bila je u 10 h, a u 11 h radnim danom, dok je u Varaždinu vrijeme svakodnevnice i nedjeljne mise određivao general. Kapelani su bili dužni doći bolesnim vojnicima i onda ako su bili izvan grada da im podijele sakramente. Naravno, za dijeljenje sakramenta nisu primali nikakvu naknadu. Križevački vojni kapelan predvodio je u subote, nedjelje i blagdane krunicu i litanije Majke Božje u 4 h poslije podne, a kroz korizmu je svakodnevno imao euharistijski blagoslov, a u petke je prije propovijedi molio litanije Muke Isusove. Varaždinski je kapelan imao godišnju plaću od 21 florena. Plaću je isplaćivalo Štajersko ratno vijeće, dok nije poznato kolika je bila plaća križevačkog kapelana, odnosno vojnih kapelana u drugim mjestima. Ugovor o varaždinskom kapelanu potpisan je 30. IV. 1717. u Beču¹⁴⁷ i on je svakako predstavljao neki opći uzorak za službu vojnih kapelana, jer provincijski kapitul 1719. spominje kao dužnosti vojnih kapelana sve što sadrži spomenuti ugovor, a napose naglašava brigu za bolesnike i obvezu nedjeljne propovijedi¹⁴⁸.

Vojni kapelani lako su mogli doći u sukob s mjesnim župnicima. Ponekad se to događalo zbog neshvaćanja stvarnih ovlasti vojnih kapelana, a drugi puta su kapelani prekoračili granice udijeljenih im ovlasti. Tako je provincijski kapitul 1734. kaznio Karla Pluska dvogodišnjim boravkom u samostanu osobite stege i javnim bičevanjem svakoga petka jer je bez dopuštenja mjesnog župnika vjenčao dva ženidbena para¹⁴⁹. Spomenuti kapitul ističe da je to primjerna kazna o kojoj trebaju osobito voditi računa vojni kapelani da ne bi počinili slične prekršaje i tako navlačili srdžbu biskupa.

Upravo je dijeljenje sakramenata i blagoslovina vojnicima i članovima njihovih obitelji bio čest razlog nesporazuma između župnika i vojnih kapelana. U provinciji sv. Ladislava nastojali su takve sukobe izbjeći pa već 1731. kapitul zabranjuje vojnim kapelanima zalaziti bez nužde u kuće oficira i vojnika¹⁵⁰. Kasnije donosi još strožu odluku i zabranjuje dijeliti sakramente oficirima, vojnicima i njihovim ukućani-

¹⁴³ AFSVŽd, Spisi samostana, ad annum.

¹⁴⁴ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića, župnika križevačkoga*, 327.

¹⁴⁵ Bonaventura Jenewein (1720—1790) obavljao je službu odgojitelja franjevačkih bogoslova (1756—59; 1771—74), službu samostanskog poglavara u Ormožu (1753; 1759—62; 1768—70) i u Čakovcu (1754—56) te službu provincijala (1774—77).

¹⁴⁶ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića*, 326.

¹⁴⁷ AFSVŽd, Spisi samostana, ad annum.

¹⁴⁸ AHPZ, *Monumenta*, 483, 484.

¹⁴⁹ AHPZ, *Monumenta*, 600.

¹⁵⁰ AHPZ, *Monumenta*, 572.

ma, premda je vrijedio protivan običaj¹⁵¹. I vrhovni carski vojni kapelan podijelio je bio vojnim kapelanima, na temelju ovlasti koje je imao, punu jurisdikciju nad vojnicima i nad vojničkim obiteljima¹⁵². S takvim rješenjem se nisu složili mjesni župnici koji su nastojali sve žitelje na području župe svrstati pod svoju župničku vlast, pa su konačno izborili odluku carice Marije Terezije koja je 3. X. 1752. izuzela od jurisdikcije vojnih kapelana vojničke udovice, djecu vojnika i islužene vojnike. Nezadovoljni ovim rješenjem župnici su preko zagrebačkih biskupa Franje Klobušickog (1748—1751) i Franje Tauzija i nadalje tražili od državnih vlasti da se franjevcima oduzme dušobrižništvo vojnika i poveri mjesnim župnicima. Konačno su uspjeli, jer je Marija Terezija 13. IX. 1753. zabranila franjevcima obavljanje službe vojnih kapelana na području Vojne krajine¹⁵³.

Tek nakon više od dvadeset godina ponovno državne vlasti traže franjevce da preuzmu dužnosti vojnih kapelana u vojnim garnizonima¹⁵⁴, a Hrvatsko namjesničko vijeće traži od uprave provincije sv. Ladislava 7. I. 1776. izražavanje spremnosti da će prihvatiti takve službe u garnizonima gdje su franjevci nekad obavljali službu vojnih kapelana¹⁵⁵.

Franjevci provincije sv. Ladislava uz službu vojnih kapelana često su prihvaćali i službu dvorskih kapelana. Ta pastoralna služba često je uključivala i dužnost odgojitelja ili učitelja velikaške djece. Odobrenje za tu službu mogao je dati mjesni gvardijan, ako služba nije trajala više od petnaest dana. Inače ju je trebao odobriti provincijal s upravnim vijećem¹⁵⁶. Dvorski kapelani bili su dužni gotovo svaki dan služiti misu u dvorskim kapelama, kod nedjeljne mise održati kratki asketski nagovor ili katehetsku propovijed nadahnutu evanđeoskim čitanjem¹⁵⁷. Plaća dvorskih kapelana iznosila je pred kraj 18. st. 50 florena. Naime, na tu su se svotu obvezali sigetski barun Šomčić i kanjiški grof Inkei¹⁵⁸. Krapinski grofovi Keglevići, kojima su franjevci služili kao dvorski kapelani još na početku 18. stoljeća¹⁵⁹, i grofovi Nicki u Attadu vjerojatno su na sličan način nagrađivali svoje kapelane za njihovu pastoralnu službu¹⁶⁰.

Ovime je iscrpljen prikaz opsega franjevačkog pastoralnog djelovanja što ga je pružala provincija sv. Ladislava na području zagrebačke biskupije. Taj opseg obuhvaća pastoralnu zauzetost u više samostanskih nežupskih crkava (Zagreb, Varaždin, Kostajnica, Hrastovica, Krapina, Čakovec, Remetinec, Koprivnica, Kloštar Ivanić i Križevci), u jednoj samostanskoj i župskoj crkvi (Virovitica), u nizu vojnih (Varaždin, Ivanić, Koprivnica, Križevci, Čakovec i Legrad) i dvorskih (Krapina) kapela i još k tome pomaganje drugim svećenicima u njihovom pastoral-

¹⁵¹ K. HORVAT, *Zapisci Ivana Josipovića*, 311.

¹⁵² *Drugi statuti*, gl. 3, § 5, 4.

¹⁵³ AHPZ, *Acta ecclesiastica*, 5: Biskup Tauzi 28. IX. 1753. javlja provincijalu provincije sv. Ladislava još iz Beča da što prije napuste franjevci te provincije kapelanije u vojnim garnizonima.

¹⁵⁴ AHPZ, *Protocollum decretorum Caesareo-regium*,

¹⁵⁵ AHPZ, *Liber encyclicarum II*, fol. 51—53.

¹⁵⁶ *Drugi statuti*, gl. 6, § 1, 22.

¹⁵⁷ AHPZ, *Liber encyclicarum*, fol. 24.

¹⁵⁸ AFSVzd, *Liber memoriarum Ch. Delamartina*, ad an. 1779.

¹⁵⁹ AHPZ, *Monumenta*, 392.

¹⁶⁰ AHPZ, *Monumenta*, 144, 150, 197; 572.

nom služenju. Naravno, naznačen opseg franjevačkog pastoralnog djelovanja na tom prostoru i u to vrijeme uvjetovan je već prije navedenim okolnostima, a taj opseg zajedno s tim okolnostima utječe i na izbor oblika u franjevačkom pastoralnom djelovanju.

III.

OSOBITI OBLICI FRANJEVAČKOG PASTORALNOG DJELOVANJA

Na izbor oblika pastoralnog djelovanja franjevaca provincije sv. Ladislava osobito je utjecalo monastičko shvaćanje pastoralnog služenja i monastički način života koji su članove te franjevačke pokrajine prvenstveno vezali na pastoralni rad u vlastitim crkvama, i to na takav rad kojim neće doći u sukob s drugim pastoralnim djelatnicima u mjestu i okolici. Sami franjevci prihvatili su takvo monastičko shvaćanje pastoralnog djelovanja, a očito su ga zastupali i zagrebački biskupi sa svojim svjetovnim klerom¹⁶¹. Stoga franjevci prihvaćaju takvo pastoralno djelovanje koje ne narušava obveze zajedničkog života po samostanima¹⁶², odnosno takve oblike zbog kojih ne dolaze u sukob s nosiocima crkvene jurisdikcije. Takvi oblici jesu: vođenje crkvenih bratovština, služba isповijedanja i propovijedanja, pohađanje bolesnika i katehizacija djece.

1. Vodstvo crkvenih bratovština

Crkvene bratovštine u zagrebačkoj biskupiji potridentskog vremena bile su vrlo brojne, a njihova je uloga u vjerskom životu te biskupije bila osobito značajna. Naime, sav vjerski život primao je u to vrijeme osobitu podršku od kršćanskog življenja u obitelji, od utjecaja Crkve na javni život i od bratovština koje su u svom sastavu okupljale sve zauzetije vjernike¹⁶³. Bilo je to tako u zagrebačkoj biskupiji jer su na području kontinentalne Hrvatske bratovštine imale isključivo vjerski značaj, dok su u južnoj Hrvatskoj bratovštine nosile također važan društveni utjecaj¹⁶⁴. Bratovštine su, osim toga, dobro odgovarale monastičkom shvaćanju pastoralnog djelovanja pa su ih franjevci prihvatili kao osobito vrijedan oblik svog pastoralnog djelovanja¹⁶⁵.

U crkvama franjevačke pokrajine sv. Ladislava djelovale su mnoge bratovštine. Čini se da je najstarija bratovština bila Treći red sv. Franje, a osnovana je po dopuštenju pape Urbana VIII (1623—1644) 1642. u Zagrebu¹⁶⁶. Bilo je to gotovo dvadeset godina prije nego što je osnovana samostalna provincija sv. Ladislava. Osim te bratovštine, koju u

¹⁶¹ Zagrebački biskup Josip Galuf (1772—1786) potužio se 1773. u svom izvještaju Kraljevskom vijeću na redovnike tražeći da im se zabrani držati mise i propovijedi u isto vrijeme kad su župske mise; također je zatražio da im se zabrani zvoniti jer se narod zbunjuje i odvodi od duhovnih pastira (usp. A. LUTTER, *Dušobrižništvo djece i mladeži* . . . , 84).

¹⁶² Usp. *Treći statuti*, gl. VIII: *De vita claustrali*. Poglavlje ima ovih 6 naslova: *de ecclesiis et sacristiis, de devino officio et oratione mentali, de clausura, de refectorio et capitulis, de conversatione domestica i de disciplina et silentio*.

¹⁶³ Usp. A. LUTTER, *Dušobrižništvo djece i mladeži* . . . , 7.

¹⁶⁴ Usp. V. Š(TEFANIĆ) - V. F. F(RANOLIĆ) - I. B(UTURAC), *Bratovštine u Hrvatskoj*, *Hrvatska enciklopedija*, sv. III, Zagreb 1942, 248—252.

¹⁶⁵ *Drugi statuti*, gl. 5, § 4, 3: AHPZ, *Monumenta*, 553.

¹⁶⁶ AFSZ, *Spisi samostana*, fasc. 1.

to vrijeme najradije nazivaju bratovštinom franjevačkog pojasa, ubrzo su se u pojedinim franjevačkim crkvama javile i druge bratovštine, kao: bratovština karmelskog škapulara, sv. krunice, sv. Antuna, sv. Mihovila, sv. Petra Alkantarskog, bratovština presvetog Sakramenta i bratovština kršćanskog nauka.

Te bratovštine daju osobit biljeg franjevačkom pastoralnom djelovanju na području zagrebačke biskupije 17. i 18. st. Premda su bratovštine bile međusobno različite i s različitim zadacima, zajedničko im je bilo svojstvo u tome što su posebnim pobožnostima i isticanjem osobitih zadataka vodili svoje članove u dublje poznavanje otajstava kršćanske vjere i poticali na zauzetije nastojanje oko kršćanske savršenosti. Vođenje bratovština bila je značajna pastoralna uloga i odgovornost. Definitorij je takve službe redovito povjeravao već iskusnim svećenicima označivši im po uredbama ove zadatke: sačuvati i povećati broj članova, prema potrebi posjećivati članove, posebno one koji su bolesni; bolesne i potrebne članove po mogućnosti pomagati i materijalno, njegovati bratovštinama vlastite pobožnosti, redovito propovijedati kod mjesečnih sastanaka članova bratovštine na zajedničku nedjeljnu misu¹⁶⁷.

Koliki je bio značaj bratovština za vjerski život naroda, postalo je očito tek kad je razmahali jozefinizam dokinuo bratovštine¹⁶⁸. Naime, tada je postalo vidljivo da je nestao jedan od osnova vjerskog života vjernika zagrebačke biskupije, a franjevcima je opet nestao jedan od osnovnih oblika pastoralnog djelovanja.

a) Treći red sv. Franje ili bratovština franjevačkog pojasa

Vjernici koji su pohađali franjevačke crkve, ubrzo su usvojili i franjevačke pobožnosti. Da potvrde svoju ljubav prema sv. Franji, primali su franjevački pojas kao izvanjski znak svoje pripadnosti velikoj franjevačkoj obitelji. Zbog tog vanjskog znaka franjevački Treći red nosi redovito u 17. i 18. st. ime bratovštine sv. Franje ili bratovštine franjevačkog pojasa. Najvjerojatnije je Treći red djelovao u svakoj franjevačkoj crkvi, a izričito ga dokumenti spominju najprije 1642. u Zagrebu, a već 1654. navode i ime prvog voditelja zagrebačke bratovštine franjevačkog pojasa; bio je to Nikola Labstatt¹⁶⁹. Zatim se Treći red spominje 1668. u Varaždinu¹⁷⁰, 1677. u Križevcima¹⁷¹ i u Koprivnici¹⁷², 1732. u Čakovcu¹⁷³, 1738. u Virovitici¹⁷⁴, a u drugoj polovici 18. st. u Kostajnici pod nazivom »bratovština sv. Franje«¹⁷⁵. Naziv »Treći red sv. Franje« upotrebljavaju dokumenti 1732. za zagrebačku bratovštinu¹⁷⁶, a 1742. za bratovštinu u Varaždinu¹⁷⁷.

¹⁶⁷ Usp. *Manuale confessoriorum* . . ., 145—187; *Drugi statuti*, gl. 5, § 4, 4.

¹⁶⁸ S više odluka tijekom 1783. su dokinute sve bratovštine i Treći redovi, usp. Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, *Intimata regia*, od 13. II. 1783. i 17. III. 1783.

¹⁶⁹ AHPZ, *Matricula officiorum*, ad nomen.

¹⁷⁰ AHPZ, *Monumenta*, 132.

¹⁷¹ AHPZ, *Monumenta*, 192.

¹⁷² AHPZ, *Monumenta*, 201.

¹⁷³ AHPZ, *Monumenta*, 494.

¹⁷⁴ ASFVzd, *Liber notitarum L. Potochnyak*, ad annum.

¹⁷⁵ AHPZ, *Monumenta II*, 93.

¹⁷⁶ AHPZ, *Monumenta*, 541, 577, 596, 662.

¹⁷⁷ AHPZ, *Monumenta II*, 26, 130.

Franjevci su se mnogo zauzimali da Treći red cvate u njihovim crkvama. Na to ih obvezuju generalne konstitucije iz 1658. koje određuju da na svakom provincijskom kapitolu treba za svaki samostan odrediti povjerenika za Treći red koji će u vlastitoj crkvi i u crkvama po obližnjim gradovima i selima upućivati ljude u smisao, ljepotu i zadatke Trećega reda sv. Franje. Iste generalne konstitucije naglašavaju da ti povjerenici ne smiju zaboraviti razlagati vjernicima i ostalo što se odnosi na uzoran kršćanski život¹⁷⁸. Bratovštine franjevačkog pojasa mogli su podizati samostanski poglavari i njihovi opunomoćenici, a njima je također pripadala vlast primati nove članove¹⁷⁹. *Ordo agendorum et cantandorum* predviđa ovakav raspored obreda primanja novih članova: obred počinje s propovijedi o sv. Franji, zatim slijedi procesija; kad se procesija vrati u crkvu, upravitelj tada blagoslivlje pojase, dijeli ih novim članovima i upisuje njihova imena u knjigu bratovštine¹⁸⁰. U drugoj polovici 18. st. upravitelji bi novim članovima predavali prigodni letak s naznakom o upisu u bratovštinu i otisnutim osnovnim obvezama članova bratovštine¹⁸¹. Obred primanja prije podne završio bi misom, a poslije podne euharistijskim blagoslovom¹⁸².

Premda je u pastoralnom priručniku *Manuale confessoriorum* bilo uputa o vođenju bratovština sv. Franje¹⁸³, upotrebljavao se u provinciji sv. Ladislava i poseban obrednik s nazivom *Directorium tertiariorum*¹⁸⁴. I u njemu su bile predviđene ovlasti kojima su se mogli služiti članovi bratovštine, naime: pripadalo im je pravo na potpuno oprostjenje četiri puta godišnje i na potpuno oprostjenje u času smrti¹⁸⁵. S druge strane članovi su bili dužni sabrati se svake prve nedjelje na zajedničku svetu misu s propovijedi i jutarnjom procesijom po crkvi i samostanskim hodnicima¹⁸⁶. Ovdje treba spomenuti da je provincija sv. Ladislava dala tiskati knjigu *Philomena illiti Szlavichek vu puschine*. To je molitvenik koristan posebno članovima franjevačkih bratovština¹⁸⁷.

¹⁷⁸ Usp. Sambukanske konstitucije (Taj naziv im je po generalu franjevačkog reda Michaelu Bongiorno a Sambuca; naslov im je: *Constitutiones et statuta generalia Cis-montanae familiae . . . de Observantia, Romae 1663.*), gl. 2, § 2, br. 2—5.

¹⁷⁹ Usp. *Manuale confessoriorum* . . ., 266; *Drugi statuti*, gl. 5, § 4, 3.

¹⁸⁰ Usp. *Ordo agendorum et cantandorum*, 39—48.

¹⁸¹ Letku je naslov: Kratak navuk z predragum Jesussa Kristussa mukum Serafinsz-koga zaveza, od sztarine velikoi, y od vnogeh SSz. Otczev Papih, z oszebuinemi miloschami, i velikemi Kinchi daruvani Bratovschini Sz. Ferencza. Stampano vu Zagrebu, pri Cajetanu Härlu, Letto 1762. Letak je veličine: 32,5×42,5 cm; u sredini letka je slika sv. Franje u veličini 11,4×14 cm. U gornjem dijelu letka je otisnuto 10 pravila »Serafinskoga saveza« sv. Franje, a u donjem dijelu 12 napomena o danima i uvjetima potpunog oprostjenja. — Na ovom letku je zabilježeno ime člana bratovštine i dan primanja u bratovštinu: Francisca Gregurich, 2. VIII. 1770. — AHPZ, Zbirka slika i karata.

¹⁸² Usp. AHPZ, *Monumenta II*, 87.

¹⁸³ Usp. *Manuale confessoriorum*, 11—25.

¹⁸⁴ *DIRECTORIUM / TERTIARIORUM / CONTINENS / REGULAM / REGULAM ET MODUM / VIVENDI FRATRUM AC SORORUM / TERTII ORDINIS S. FRANCISCI / DE / POENITENTIA / NUNCUPATORUM / E- / Iisdemque Regulae Explanationem nec non / RITUS DUPLICES / Solemnm scilicet et simplicem pro dignitate / et varietate Personarum, / induendi hujusmodi / TERTIARIOS et TERTIARIAS . . .*, Editum Anno 1719. — Primjerak direktorija ima franjevačka knjižnica u Koprivnici (sign. II F 11).

¹⁸⁵ *Drugi statuti*, gl. 5, § 4, 6.

¹⁸⁶ Navedeno djelo, gl. 5, § 4, 3.

¹⁸⁷ Knjiga je otisnuta u Zagrebu po Jakobu Wenceslavu Heywel, i to 1711. ili 1712. godine. Sadržaj knjige obuhvaća: svagdanje molitve (5—23), molitve pod misom (24—44), molitve trim božanskim osobama (45—76), molitve Kristu (77—127), molitve Mariji (128—161), svecima (162—186), molitve za ispovijed i pričest (212—264), duhovna oporuka (269—279), molitve u različitim vremenima crkvene godine (279—327).

b) Bratovština karmelskog škapulara

Provincijal Hilarion Sviličić¹⁸⁸ osnovao je 1697. u Varaždinu bratovštinu karmelskog škapulara Majke Božje¹⁸⁹. Kad se bratovština proširila u svom djelovanju, dobio je 1723. provincijal Ladislav Szente¹⁹⁰ ovlast da ubuduće provincijali i gvardijani provincije sv. Ladislava mogu primiti članove u bratovštinu, dijeliti škapular i imena novih članova upisivati među članove varaždinske bratovštine. Tako je središte bratovštine ostala varaždinska franjevačka crkva, a u drugim mjestima razvile su se samostalne podružnice s vlastitim upraviteljima¹⁹¹.

Obred primanja novih članova u bratovštinu bio je kratak i jednostavan: ovlaštteni svećenik bi pred glavnim oltarom ili pred oltarom Majke Božje izmolio 47. i 132. psalam, blagoslovio škapular s nekoliko blagoslovnih molitava, podijelio škapulare novim članovima i u imenik članova zabilježio njihova imena¹⁹². Tim su činom novi članovi pristupali u bratovštinu i postajali dionici svih milosti i zasluga karmelskog reda. Od tada su bili dužni nositi škapular; ako su bili pismeni, onda su trebali moliti časoslov Majke Božje; nepismeni članovi su trebali uzdržavati se od mesa snijedom i subotom. Oni članovi koji nisu mogli prihvatiti gornje obveze, mogli su po dopuštenju voditelja bratovštine zamijeniti te obveze s molitvom sedam Zdravomarija. Članovima bratovštine je također pripadalo pravo primiti potpun oprost na godišnjicu upisa u bratovštinu kao i na času smrti. Sve spomenute obveze nisu obvezivale pod grijeh¹⁹³.

U varaždinskoj franjevačkoj crkvi, jer je ondje bilo središte bratovštine, ali i u ostalim crkvama gdje je bratovština imala podružnice, svake prve nedjelje u mjesecu okupljali su se članovi bratovštine da slušaju prigodnu propovijed voditelja i sa zastavom bratovštine učine procesiju po crkvi i samostanskim hodnicima. Sam blagdan Škapularske Gospe nije se slavio u dan kad je pala svetkovina nego u prvu nedjelju i u slijedeći ponedjeljak poslije te nedjelje, i to svečanom procesijom po gradu, svečanom misom i propovijedima na hrvatskom i njemačkom jeziku¹⁹⁴.

c) Bratovština sv. krunice

Bratovštine sv. krunice spominju se u 17. i 18. st. u tri samostana provincije sv. Ladislava, i to: u Varaždinu, Remetincu i Ivaniću. Naj-

¹⁸⁸ Hilarion Sviličić (+ 1712) graditelj je samostana u Remetincu i dugi niz godina gvardijan u tom samostanu. Bio je i provincijal provincije sv. Ladislava (1705—1708).

¹⁸⁹ APHZ, Monumenta, 311: »Quoniam . . . Religio nostra id unum semper in votis habuit, quod divina in terris ampliaretur gloria animarumque prospiceretur salus«, podiže se u varaždinskoj franjevačkoj crkvi škapularska bratovština »vi patentium litterarum R. P. Generalis Ordinis Carmelitarum et pro Die Dominico post Festum Virginis in Coelos assumptae inchoandam et promulgendam censuit.«

¹⁹⁰ Ladislav Szente je kao provincijal u dva navrata upravljao u provinciji sv. Ladislava (1712—1715; 1721—24).

¹⁹¹ AFSVžd, Descriptio conventuum residentiarumque, 7: U ovom samostanu je 1697. »errecta per Ordinis Carmelitarum Reverendissimum Patrem Generalem . . . vi Patentium litterarum Confraternitas seu Congregatio Sacri Scapulari Carmelitanae Religionis. Ex eo tempore summa devotione populi in dies autetur, ita quod jam aliquot millia Confratrum et consoriorum numerat atque singulis annis dominica immediate post solemnem Commemorationem B. V. Mariae de Carmelo sequente, solemnis ex ecclesia nostra per civitatem habetur processio ad quam utjque ex diversorum viciorumque Regnorum partibus et locis circumjacentibus populus magna cum devotione comparere solet.«

¹⁹² Usp. Manuale confessoriorum, 54—63.

¹⁹³ Usp. Navedeno djelo, 64—69.

¹⁹⁴ Usp. AFSVžd, Speculum conventus Varasdiensis.

starija bratovština je u Varaždinu. Još 1660. je ondje osnovana¹⁹⁵, premda se njezini voditelji redovito spominju¹⁹⁶ tek 1702. U Remetincu se bratovština 1671. prvi puta spominje¹⁹⁷, a u Ivaniću je tek 1752. podigao bratovštinu Ivan Belanović¹⁹⁸.

Upravitelji bratovština sv. krunice okupljali su članove svake prve nedjelje u mjesecu kao i svakog marijanskog blagdana na misu za članove bratovštine. Ako bi tom zgodom bilo i primanje novih članova, onda bi upravitelj bratovštine održao propovijed o koristi molitve sv. krunice, blagoslovio krunice i podijelio ih novim članovima. U spomenu zgođe članovi bi također sudjelovali u procesiji sa slikom Majke Božje, pjevali litanije Marijine i molili krunicu. Procesija bi se kretala samo po crkvi i po samostanskim hodnicima¹⁹⁹. Članovima bratovštine podijelio je papa Hadrijan VI (1522—1523) potpuni oprost u času smrti uz uvjet da tada zapale blagoslovljenu svijeću i da su barem jednom u životu izmolili časoslov blažene Djevice Marije²⁰⁰.

d) *Bratovština sv. Antuna Padovanskog*

Pastoralni priručnik i obrednik franjevačke provincije sv. Ladislava predviđaju djelovanje bratovština sv. Antuna po samostanskim crkvama²⁰¹. Bilo je to i razumljivo jer je sv. Antun uvijek privlačio velik broj vjernika i imao mnogo štovatelja²⁰². Poznato je da su bratovštine sv. Antuna imale sjedišta u franjevačkim crkvama u Zagrebu, Varaždinu, Križevcima²⁰³ i Krapini²⁰⁴. Članovi tih bratovština sudjelovali su u posebnim pobožnostima u čast sv. Antuna, posebno u procesijama u mjesecu ožujku koji je sav bio posvećen ovome svecu, a također i u osmini njegova blagdana. U procesijama bi se pjevale svečeve litanije i njegovi himni: »En gratulemur hodie« i »Jesu, lux vermentium«²⁰⁵.

e) *Bratovština presvetog Oltarskog sakramenta*

Cilj ove bratovštine bio je promicanje štovanja presvete Euharištije. Bratovština Kristova tijela bila je pod tim nazivom poznata samo u varaždinskoj franjevačkoj crkvi gdje ju je svečano uspostavio 1674. biskup Borković na temelju ovlaštenja od 18. III. 1673. pape Klementa X.²⁰⁶ Premda se bratovština ubrzo više ne spominje, euharistijsko štovanje, osobito po teoforičkim procesijama uz blagdan Tijelova, ostalo je i u 18. st. vrlo živo u Varaždinu²⁰⁷.

¹⁹⁵ AFSVžd, *Spisi samostana*, fasc. 2: neovjerovljeni prijepis datira pismo pape Aleksandra VII. na 22. XI. 1660.

¹⁹⁶ AHPZ, *Monumenta*, 208.

¹⁹⁷ AHPZ, *Monumenta*, 149, 161, 192.

¹⁹⁸ AHPZ, *Monumenta II*, 77.

¹⁹⁹ Usp. *Manuale confessoriorum*, 91, 92.

²⁰⁰ Usp. *Navedeno djelo*, 92, 93.

²⁰¹ Usp. *Navedeno djelo*, 100—105; *Ordo agendorum et cantadorum*, 53—60.

²⁰² Usp. AFSZ, *Spisi samostana*, fasc. 1, br. 3.

²⁰³ *Manuale confessoriorum*, 103.

²⁰⁴ AHPZ, *Monumenta*, 193.

²⁰⁵ Usp. *Ordo agendorum et cantadorum*, 53—60.

²⁰⁶ AFSVžd, *Spisi samostana*, fasc. 2.

²⁰⁷ AFSVžd, *Speculum conventus Varasdiensis*.

f) *Bratovština sv. Petra Alkantarskog*

Izgleda da se je štovanje ovog franjevačkog sveca proširilo iz uvjerenja da on neizostavno pomaže svoje štovatelje i odmah ispunja svaku opravdanu i iskrenu molitvu²⁰⁸. Bratovštinu tog sveca nalazimo samo u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi od 1746. pa nadalje²⁰⁹. U drugim franjevačkim crkvama nema tragova o njegovom posebnom štovanju.

g) *Bratovština sv. Mihovila Arkanđela*

Budući da je sv. Mihovil osobiti zaštitnik u borbi protiv đavla i svakodnevnih napasti, razumljivo je da su se njegovi štovatelji organizirali u bratovštinu. Bratovštine sv. Mihovila spominju zapisi u franjevačkim crkvama u Zagrebu²¹⁰ i u Koprivnici²¹¹.

h) *Bratovština kršćanskog nauka*

Zagrebački biskup Emerik Esterhazy uveo je 1718. u biskupiju bratovštinu kršćanskog nauka. Također je odredio da se ta bratovština podigne u svim župama. U zadatke članova bratovštine ulazila je obveza učiti kršćanski nauk, tumačiti kršćanske istine djeci i neukima, poticati ukućane i susjede da pohađaju vjersku poduku i dr.²¹². Premda nema izričitih zapisa, može se pretpostaviti da je takva bratovština djelovala u virovitičkoj župskoj i samostanskoj crkvi, a ima izvjesnih pokazatelja da je bratovština kršćanskog nauka bila osnovana u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi²¹³.

2. *Pastoralna služba ispovijedanja*

U provinciji sv. Ladislava u 17. i 18. st. osobito su cijenili službu ispovijedanja kao oblik pastoralnog djelovanja. Zato je provincija donosila niz različitih uredbi u vezi s tom službom, npr. o pripravljanju ispovjednika, o daljnjem pastoralnom usavršavanju ispovjednika i o organizaciji službe ispovijedanja. Ispunjavanjem svih tih odredbi potvrdili su franjevci provincije sv. Ladislava da cijene ispovijedanje kao pastoralnu djelatnost, i to osobito u pojedinačnom dušobrižništvu.

Već je 1598. papa Klement VIII. (1592—1605) odredio da u svakoj franjevačkoj provinciji budu tri ugledna svećenika ispitivači budućih ispovjednika i propovjednika. Tu službu obavljat će zajedno s provincijalom²¹⁴. Ispitu su mogli pristupiti kandidati tek nakon što su završili dvije godine studija filozofije i tri godine teologije. Od te opće uredbе do 1705. franjevci provincije sv. Ladislava imali su oprost od treće godine teologije, tako da je bilo dovoljno završiti dvije godine filozofije

²⁰⁸ *Manuale confessoriorum*, 97—99.

²⁰⁹ AHPZ, *Monumenta II*, 47, 76, 210, 266.

²¹⁰ AHPZ, *Monumenta II*, 91—93.

²¹¹ AFSVzd, *Liber notitiarum L. Potochnyaka*, br. 22.

²¹² Usp. M. MAJEVIĆ, *Bratovština kršćanskog nauka*, *Katolički list* 60/1909, 462—464.

²¹³ A. LUTTER, *Dušobrižništvo djece i mladeži* . . ., 132: Autor spominje da župnik zagrebačke župe sv. Ivana kao opravdanje što u njegovoj župi nema bratovštine kršćanskog nauka navodi tvrdnju da su se njegovi župljani upisivali ili u bratovštinu u katedrali ili kod franjevacā.

²¹⁴ *Prvi statuti*, gl. 5, § 1, 1.

i dvije godine dogmatskog ili moralnog bogoslovlja²¹⁵. U slučaju da mladi svećenici nisu pristupili na vrijeme ispitu za ispovjedničku jurisdikciju iz nemarnosti ili iz nebrige, trebalo im je prvi puta oprostiti, a drugi puta su ih poglavari teško kažnjavali zabranom služenja mise nedjeljom²¹⁶. Doista se može u provinciji pratiti redoviti niz ispitivača budućih ispovjednika, koji su zajedno s provincijalom ispitivali mlade svećenike prije nego bi im bila povjerena služba ispovjedanja²¹⁷.

Osim ispita za jurisdikciju na početku ispovjedničke službe bili su ispovjednici dužni na ponovnim godišnjim ispitima potvrditi svoju ispovjedničku spremnost. Ta je uredba stupila na snagu pri kraju prve polovice 18. st. Ona je određivala da svakog mjeseca listopada mjesni poglavari predsjedaju ispitima ispovjednika. Prije ispita bi ispovjednicima naznačili ispitno gradivo za koje su smatrali da je onaj čas najpotrebnije i najkorisnije²¹⁸. Ni ispitivači ni ispitivani nisu smjeli zanemariti ovaj godišnji ispit, jer je bila na snazi također odredba da su ispitivači dužni manje prikladne ispovjednike potaknuti i obvezati na proučavanje točno određenih poglavlja iz moralnog bogoslovlja ili opet točno određenih knjiga, a one koji su zanemarili ispit ili pripremu na ispit, valjalo je dojaviti provincijalu da ih on ispita i eventualno kazni²¹⁹.

Gornja uredba o godišnjim ispitima ispovjednika bila je od opće važnosti za cijeli franjevački red. No, u provinciji sv. Ladislava još su na početku 18. st. odlučili iznaći mogućnosti trajnog usavršavanja ispovjednika putem tjednih pastoralnih sastanaka. Tako je definatorij provincije 1709. odredio da profesori bogoslovnih škola u Zagrebu i Varaždinu svakog petka poslije redovitog čitanja Franjinog pravila kod ručka i večere ispituju ispovjednike u njihovom ispovjedničkom znanju. U ostalim samostanima će to činiti mjesni poglavari²²⁰. Najvjerojatnije se nije radilo o ispitima u strogom smislu riječi već o rješavanju pastoralnih slučajeva savjesti.

Nije poznato, da li je taj način obnavljanja ispovjedničkog znanja nestao kad su bili propisani oni godišnji ispiti u mjesecu listopadu, ali je pažnje vrijedna odluka što ju je 1767. donio definatorij. Tom odlukom uspostavljaju se mjesečni pastoralni sastanci svih ispovjednika u pojedinim samostanima sa zadatkom da se tom zgodom rješavaju pastoralni slučajevi savjesti i ispituje znanje ispovjednika²²¹. Čini se, da je ova odredba ovisna o opredjeljenju cijelog franjevačkog reda za strožu struju u prosuđivanju moralne krivnje među tadašnjim moralnim sustavima, za tzv. probabiliorizam ili tutorizam²²². U prilog takvom

²¹⁵ AHPZ, Monumenta, 376.

²¹⁶ Drugi statuti, gl. 5, § 2, 17; AHPZ, Monumenta II, 174.

²¹⁷ AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 13, 17, 24, 35, 71, 76.

²¹⁸ Drugi statuti, gl. 1, § 1, 5.

²¹⁹ Navedeno djelo, gl. 1, § 1, 6; AFSVzd, Liber notitiarum L. Potochnyak, br. 23: Provincijal Franjo Rogec (1705—1763) navještava 1756. kanonsku svoju vizitaciju i posebno upozorava ispovjednike: »Patres Confessarios singulos respective praemonemus, ut diligens adhibeant studium pro instruendo per nos, aut delegatos nostros et subeundo per ipsos solita examina tempore visitationis canonicae, certiori namque de eorum idoneitate vehementer anhelamus, necdum forsitan quidam ob defectum et carentiam scientiae necessariae alios absolvent, seipsos condemnent.«

²²⁰ AHPZ, Monumenta, 408.

²²¹ AHPZ, Monumenta II, 219; Liber encyclicarum, fol. 95.

²²² U prosuđivanju moralne krivnje slijedili su franjevački ispovjednici 17. 18. st. strožu struju među ondašnjim teološkim školama. Najprije je 1696. general franjevačkog reda Marin Sormanus izričito naložio probabiliorizam misionarima u Zapadnoj Indiji, a kad su se rasprave ponovno zaoštrile, odredio je generalni kapitul 1762. svim franjevačkim ispovjednicima da moraju slijediti »doctrinas tutores et probabiliores«, a ponovno je to potvrdio 1768. generalni kapitul (usp. B. BELLUCO, De sacra praedicatione in Ordine Fratrum Minorum, Romae 1956, 80—82).

tumačenju može se navesti i činjenica da je uprava provincije od 1769. redovito u svakom samostanu jednoga od prisutnih svećenika imenovala da bude »expositor probabiliorismi«. Očito je da je njegova zadaća bila na spomenutim mjesečnim sastancima upućivati ostale ispovjednike u taj sustav moralnog prosuđivanja²²³. Poslije 1771. više se ne spominju svećenici s tim zadatkom tumača probabiliorizma²²⁴.

Služba ispovijedanja u pojedinim crkvama u provinciji sv. Ladislava bila je uređena po općim propisima u toj franjevačkoj pokrajini kao i po rasporedu koji je u svakom samostanu uglavljivao poglavar kuće. Već su franjevačke generalne konstitucije tražile da ispovjednik ne bude mlađi od 30 godina prije nego preuzme službu ispovijedanja²²⁵. Bilo je zabranjeno ispovijedati u samostanskim sobama i u sakristiji²²⁶. Od te zabrane su bile izuzete ugledne osobe i bolesnici²²⁷. Redovito se ispovijedalo u ispovjedaonicama koje su morale biti tako građene da dijele ispovjednika od pokornika²²⁸.

Organizaciju službe ispovijedanja u svakoj franjevačkoj crkvi načelno je već 1662. propisao definitorij određivši da u svakom samostanu budu dva do četiri ispovjednika koji moraju uvijek biti na raspolaganje pokornicima²²⁹. I ostali svećenici s ovlašću ispovijedanja mogu preuzeti dužnost ispovijedanja tijekom tjedna²³⁰. Svake subote mjesni poglavar je odredio dežurne ispovjednike kroz slijedeći tjedan, i to ovisno o prilivu pokornika i o jezicima na kojima se ispovijedalo²³¹. U hitnim slučajevima, kao i u dane kad je bio velik priliv naroda, daje se znak sa zvonom koji sve svećenike poziva u ispovjedaonice²³². U takve dane, kao i u nedjelje i blagdane, svi su ispovjednici dužni ispovijedati i ostati u ispovjedaonicama tako dugo dok god traju liturgijski čini u crkvi²³³. Potrebe pokornika su razlog da svećenici u nedjelje mogu izmoliti male časove časoslova ujutro kako bi bili tijekom prijepodneva slobodni za službu ispovijedanja²³⁴.

Potrebno je također spomenuti da su u provinciji sv. Ladislava bile predviđene kazne za ispovjednike koji ne bi htjeli ispovijedati ili koji zakašnjavaju na ispovijedanje²³⁵. Kazne se također dijele onim ispovjednicima koji bi prigovarali pokornicima što ih nisu zvali u prikladnije vrijeme²³⁶.

Na području zagrebačke biskupije franjevački ispovjednici nisu smjeli odpuštati od biskupa pridržane grijeha²³⁷. No, biskup je redovito preko provincijala pojedinim ili svima franjevačkim ispovjednicima udjeljivao pravo oslobađati i od tih u biskupiji pridržanih grijeha. Tako je biskup Branjug 1729. najprije udijelio preko provincijala ovlast odrješivanja od pridržanih grijeha samostanskim poglavarima, profesorima

²²³ AHPZ, Monumenta II, 233.

²²⁴ AHPZ, Monumenta II, 269.

²²⁵ AHPZ, Monumenta II, 174.

²²⁶ AHPZ, Monumenta, 175.

²²⁷ Drugi statuti, gl. 5, § 2, 10.

²²⁸ Navedeno mjesto; AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 1; 137.

²²⁹ AHPZ, Monumenta, 104.

²³⁰ AHPZ, Monumenta, 646.

²³¹ Drugi statuti, gl. 5, § 2, 11.

²³² AHPZ, Monumenta, 646.

²³³ Drugi statuti, gl. 5, § 2, 11.

²³⁴ Drugi statuti, gl. 3, § 1, 24.

²³⁵ Prvi statuti, gl. 5, § 1, 24, 25.

²³⁶ Drugi statuti, gl. 5, § 3, 12, 14; AHPZ, Monumenta, 570, 612.

vlastitih škola i propovjednicima, ali je ubrzo istu ovlast udijelio svim ispovjednicima²³⁸. Takav je postupak postao redovit, tako da krajem prve polovice 18. st. uredba u provinciji obvezuju provincijala odmah na početku svoje službe zatražiti od biskupa ovlast odrješivanja od pridržanih grijeha u biskupiji, i to barem za nekoliko ispovjednika u svakom samostanu²³⁹. I u franjevačkom je redu bilo devetnaest pridržanih grijeha²⁴⁰. Od njih su mogli oslobađati samo viši poglavari. Provincija sv. Ladislava je provincijalu pridržala samo jedan grijeh²⁴¹.

Sve ovo razlaganje ipak nedostaje za pun uvid u to kako se je odvijala pastoralna služba ispovijedanja. Naime, nema nekog izravnog svjedočanstva o broju onih koji su se ispovijedali kao ni o broju ispovjednika te o vremenu koliko su ispovijedali. Stoga je potrebno zadovoljiti se upozorenjem da je ta služba ispovijedanja za franjevce bila osobito važna²⁴², zbog nje su dolazili u sukob sa svjetovnim svećenstvom, ali narod nije odustao dolaziti na ispovijed u franjevačke crkve usprkos zabranama²⁴³. Te činjenice kao i gornje odredbe upućuju na zaključak da se je redovito u franjevačkim crkvama okupljao velik broj pokornika kojima su franjevci zauzeto i dobro pripravljeni pružali svoju službu ispovijedanja.

3. Pastoralna briga za bolesnike

Poseban oblik pastoralnog djelovanja franjevaca provincije sv. Ladislava bio je pastoralna briga za bolesnike koja se napose očitovala u pružanju sakramenata bolesnicima i umirućima²⁴⁴. Svi su franjevci bili pozvani na tu službu bolesnicima, a u većim samostanima poglavari su bili dužni providjeti jednog svećenika koji će voditi brigu isključivo o bolesnicima. Ako to traži višejezičnost sredine, onda tu službu pastoralne skrbi za bolesnike mogu preuzeti i dva svećenika. Njihova je zadaća što prije odazvati se na poziv i poći k bolesniku. Štoviše, prikladno je i češće posjećivati bolesnike, pomagati ih djelima ljubavi, tješiti ih i biti uz njih na samrti²⁴⁵. Takvu službu svećenika koji se isključivo posvećuje brizi za bolesnike obavljao je 1688. u zagrebačkom samostanu Antun Partlec²⁴⁶. Poslije njega tu su službu u istom samostanu na prijelazu iz 17. u 18. st. obavljali Egidije Sinković²⁴⁷ i Stjepan Klarić²⁴⁸. Premda se kasnije više izričito ne spominju svećenici koji bi bili isključivo u toj službi, ostala je ta pastoralna služba u velikoj cijeni. Naime,

²³⁷ Usp. priručnik za pripravljanje na ispit za ispovjednu jurisdikciju: pod naslovom *De confessorio* (vel. 14,6×10,2 cm; nepaginiranih 72 stranica). Autori priručnika su *Gerard Molnar* (+ 1806) i *Izidor Reichert* (+ 1825). Rukopis je u knjižnici virovitičkog franjevačkog samostana (br. 13).

²³⁸ Usp. AHPZ, *Monumenta*, 553, 586, 622, 652.

²³⁹ Prvi statuti, gl. 5, § 1, 17; Drugi statuti, gl. 5, § 2, 7.

²⁴⁰ Treći statuti, gl. 7, § 4, 12.

²⁴¹ AHPZ, *Liber encyclicum*, fol. 88.

²⁴² Treći statuti, gl. 7, § 4, 1—6; *Manuale confessoriorum*, 105—134; 134—136; 239—270.

²⁴³ Usp. *Constitutiones synodales*, 31, 32.

²⁴⁴ Prvi statuti, gl. 5, 1, 24, 25.

²⁴⁵ Drugi statuti, gl. 5, 2, 14.

²⁴⁶ AHPZ, *Monumenta*, 239.

²⁴⁷ AHPZ, *Monumenta*, 253.

²⁴⁸ AHPZ, *Monumenta*, 355.

1715. definatorij upozorava sve svećenike da pokazuju punu raspoloživost u službi bolesnicima; definatorij se osobito suprotstavlja eventualnom zanemarivanju siromašnih bolesnika²⁴⁹.

U određenom smislu može se postaviti tvrdnja da su voditelji bratovština bili posebno zaduženi za bolesnike. Naime, njihova je dužnost bila iskazivati punu pažnju bolesnim članovima bratovštine i pružati im duhovnu utjehu, a ne zanemariti niti materijalnu pomoć potrebnima²⁵⁰. Pastoralni priručnik *Manuale confessariorum* također ne zanemaruje u svojim upozorenjima poticali voditelje bratovština na brigu za bolesnike i umiruće. Pripravlja voditelje kako će bolesnike uputiti da očituju svoju posljednju volju obzirom na imovinu, a napose daje uputstva za buđenje punog predanja u vjeri na času smrti²⁵¹.

Pojedini su se franjevci osobito rado i zdušno posvećivali pastoralnoj brizi oko bolesnika. Tako pismo provincijala Kerubina Delamartine 30. XI. 1780. nadzorniku škola u Hrvatskoj Antunu Mandiću svjedoči o takvoj pastoralnoj zauzetosti²⁵². Delamartina se ispričava Mandiću što mu ne može ispuniti želju i dodijeliti virovitičkog magistra bogoslova Izidora Reicherta za službu nedjeljnog propovjednika na njemačkom jeziku, jer je Reichert veoma zaokupljen pastoralnom brigom oko bolesnika²⁵³.

Ovo svjedočanstvo, a također i ona prethodna, dopuštaju zaključiti da je pastoralna briga za bolesnike kod franjevaca provincije sv. Ladislava na području zagrebačke biskupije prerasla uobičajenu skrb za bolesnike i poprimila značajke jednog osobitog oblika pastoralnog djelovanja.

4. Služba propovijedanja

I franjevci provincije sv. Ladislava smatrali su zajedno s ostalim franjevcima da je služba propovijedanja njihov osnovni oblik služenja i prva obveza prema Crkvi²⁵⁴. To visoko poštovanje službe propovijedanja dolazilo je do izražaja najprije po ozbiljnoj pripremi za tu službu, a zatim po odredbama za njezino obavljanje.

Školsku pripravu za službu propovijedanja odredio je 1587. generalni kapitul franjevačkog reda u Rimu zahtjevom da je potrebno završiti tri godine teološkog školovanja prije nastupa u propovjedničkoj službi²⁵⁵. U provinciji sv. Ladislava su tu odredbu prihvatili tek 1705. godine²⁵⁶, a do tog vremena su zahtijevali samo dvije godine teološkog studija²⁵⁷. Osim propisanih godina školovanja kandidati su morali prije

²⁴⁹ AHPZ, Monumenta, 451.

²⁵⁰ Manuale Confessariorum, 145–147.

²⁵¹ Navedeno djelo, 157–187.

²⁵² AFSVzd, Liber memoriarum Ch. Delamartina, ad an. 1780.

²⁵³ Izidor Reichert je najprije djelovao kao profesor govorničtva u Virovitici (1779/80), a zatim je niz godina bio magister novaka i njemački propovjednik. Uz spis koji je sastavio s Gerardom Molnarom ostavio je u rukopisu nagovore za duhovne vježbe *Pabulum spirituale pro exercitiis octiduanis* (1780.).

²⁵⁴ Treći statuti, gl. 7, § 3, 1: »Essentiale Officium, ac primarium veluti exercitium, ad quod Ordo Minorum ex ipsa sui institutione ab assumebatur, fuit Missio Fratrum Minorum, Missio Apostolicae per omnia correspondens, ut nimirum cum Apostolis eā septuaginta duobus Discipulis Domini »euntes in Mundum universum praedicarent Evangelium omni creaturae«, vita scilicet, verbo et exemplo».

²⁵⁵ Sambukanske konstitucije, gl. 9, § 1, 1.

²⁵⁶ AHPZ, Monumenta, 376; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 8.

²⁵⁷ Prvi statuti, gl. 5, § 2, 14.

ispita barem jednom sudjelovati u javnoj školskoj raspravi²⁵⁸ i pred samostanskom zajednicom održati šest pokusnih propovijedi²⁵⁹. Te pokusne propovijedi držali su u nedjelje i blagdane pred zajednicom u blagovaonici²⁶⁰. Prije ispita kandidati su trebali doseći životnu dob od dvadeset i pet godina²⁶¹ te posjedovati svjedodžbu o neporočnom životu i neprijetnom vladanju²⁶². U sedmom i osmom desetljeću 18. st. obrazovala je provincija sv. Ladislava posebne ustanove, tzv. učilišta crkvenog govorništva, u kojima su budući propovjednici još prije redovitog filozofskog i teološkog školovanja primali naobrazbu u osnovama crkvenog govorništva, propovijedanja i katehiziranja²⁶³.

Ispit za službu propovijedanja polagali su kandidati pred ispitnom komisijom koju je određivao provincijski kapitul svake treće godine²⁶⁴. Redovito su članovi ispitne komisije bili aktivni ili isluženi profesori teologije zajedno s mjesnim poglavarom, a ispitna komisija bila bi obrazovana u onim mjestima gdje su djelovale vlastite franjevačke visoke bogoslovne škole. Po prvi puta se spominju članovi ispitne komisije 1694. u Zagrebu, a bili su: zagrebački gvardijan Franjo Cirjaki i dva aktivna profesora zagrebačke visoke bogoslovne škole Celzo i Bonaventura iz Folignana²⁶⁵. Od 1707. takva komisija je djelovala i u varaždinskom generalnom bogoslovnom učilištu²⁶⁶. Te ispitne komisije obavljale su svoj posao na opće zadovoljstvo, tako da u provinciji nisu prihvatili pokušaj generalnih kapitula oko postroženja ispita za propovjednike. Naime, u drugoj polovici 18. st. bilo je određeno da se ispiti polažu pred provincijalom i ostalim članovima uprave provincije²⁶⁷. Provincija sv. Ladislava nije ni pokušala ovu odluku provesti u djelo, a ubrzo je i u franjevačkom redu zaboravljena²⁶⁸.

Definitorij provincije sv. Ladislava dao je prvi puta 1705. smjernice ispitivačima kandidata za propovjednike. Trebalo je svakom kandidatu postaviti dva pitanja, jedno iz teologije a drugo iz Svetog Pisma, ali dodirno s prvim. U odgovorima kandidata treba prosuditi da li posjeduje dovoljno znanje iz teologije i praktična saznanja o propovijedanju²⁶⁹. U tu znanstvenu spremnost ulazilo je također poznavanje svetih otaca, nauke pojedinih općih crkvenih sabora, posebno Tridentskog sabora, poznavanje dogmatskih definicija i osuđenih hereza na tim saborima i, na kraju, bilo je potrebno određeno poznavanje vještine govorništva²⁷⁰.

Prema pokazanom znanju na ispitu kandidate su ispitivači podijelili u tri skupine: na dobre, vrlo dobre i odlične²⁷¹. Ta je ocjena bila značajna u kasnijem dodjeljivanju službe propovijedanja kao i u dodjeljivanju vrste naslova pojedinim propovjednicima.

²⁵⁸ AHPZ, Monumenta, 238.

²⁵⁹ Drugi statuti, gl. 5, § 4, 8.

²⁶⁰ AHPZ, Monumenta II, 44; Liber encyclicarum, fol. 12.

²⁶¹ Prvi statuti, gl. 5, § 2, 14; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 8.

²⁶² Navedeno djelo, gl. 5, § 2, 14.

²⁶³ Usp. AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 70; Treći statuti, gl. 5, br. 2—5; AHPZ, Monumenta II, 274.

²⁶⁴ Sambukanske konstitucije, gl. 8, § 42, 5; gl. 9, § 1, 1.

²⁶⁵ AHPZ, Monumenta, 213.

²⁶⁶ AHPZ, Monumenta, 386, 542.

²⁶⁷ AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 40.

²⁶⁸ AHPZ, Monumenta II, 106, 177, 190, 208, 320.

²⁶⁹ AHPZ, Monumenta, 376.

²⁷⁰ Usp. B. BELLUCO, De sacra praedicatione in Ordine Fratrum Minorum, 71.

²⁷¹ AHPZ, Liber encyclicarum II, fol. 2.

U samostanima provincije sv. Ladislava propovjednici su se dijelili na: nedjeljne, blagdanske i svečane ili opće propovjednike. Naime, u svakom je samostanu bilo više propovjednika; jedan je redovito propovijedao u nedjelje, a drugi samo na blagdane²⁷². Naslov svečanog ili općeg propovjednika dobivali su najugledniji propovjednici koji su barem deset godina djelovali kao blagdanski propovjednici i uz to održavali i korizmene propovijedi²⁷³. K tome su oni svoju službu propovijedanja morali obavljati u kojoj od tri glavne crkve u provinciji sv. Ladislava, naime: u Zagrebu, Varaždinu ili u Pečuhu²⁷⁴.

Ipak ozbiljna priprava na službu propovijedanja i strogost kod ispitivanja budućih propovjednika nisu nailazili na pun i jednak odjek u samom obavljanju službe propovijedanja. Naime, u drugoj polovici 17. st. franjevci su samo rijetko propovijedali u svojim crkvama, a u 18. st. redovito su u nedjelje i blagdane držali samo jednu propovijed. Takav stav prema službi propovijedanja, čini se, bio je odraz vrednovanja propovijedanja u zagrebačkoj biskupiji. Sinoda Franje Ergeljskog govorila je o dužnosti propovijedanja prije svega kao o obvezi biskupa. U slučaju da je biskup star, dužni su u katedrali propovijedati i kanonici, ali najugledniji među njima mogu naći i zamjenike²⁷⁵. Tek 1690. sinoda biskupa Mikulića govori o nedjeljnom propovijedanju kao o redovitoj obvezi svakog župnika²⁷⁶, a *Pastoralna uputa* biskupa Tauzija već predpostavlja redovito propovijedanje u nedjelje po župskim crkvama²⁷⁷.

Franjevci su se kolebali kod određivanja učestalosti propovijedanja. Najprije su 1669. odlučili da će se u njihovoj zagrebačkoj crkvi propovijedati svake nedjelje²⁷⁸, a već dvije godine kasnije donose novu odluku po kojoj dostaje jedna propovijed u tri nedjelje²⁷⁹. Ipak već pred kraj 17. st. bio je ustaljen običaj redovitog propovijedanja u nedjelje i blagdane, jer 1676. franjevci u Varaždinu imaju uz nedjeljnog također i blagdanskog propovjednika²⁸⁰. U 18. st. jedna nedjeljna i blagdanska propovijed u svakoj crkvi postaju pravilo od kojeg se ne odstupa²⁸¹.

²⁷² AHPZ, Monumenta, 491.

²⁷³ Treći statuti, gl. 7, § 3, 10.

²⁷⁴ AHPZ, Liber encyclicarum, fol. 35. — Naslov svečanog, odnosno poslije 17.0. općeg, propovjednika nosili su mnogi članovi provincije sv. Ladislava; među njima i slijedeći provincijali: prvi provincijal Timotej Medjurečki (Usp. AHPZ, Monumenta, 173.) Maksimilijan Tkalcčević (Isto, 192), Ilija Jambrošić (Isto, 173), Rafael Ciboci (Isto, 174), Fridrik Stolnić (Isto, 207), Maksimilijan Klarić (Isto, 343), Hilarion Sviličić (Isto, 417) i Alojzije Babić (Isto, 614); osim njih i slijedeći franjevci bili su svećani propovjednici: Elzear Koren (Isto, 193), Djuro Gajer (Isto, 206), Ferdinand Zelnicač (Isto, 208), David Budaj (Isto, 207), Ferdinand Skolar (Isto, 532), Aleksa Jelačić, Marko Fabijanić, Damjan Faich (Isto, 567), Didak Chale, Petar Raich (Isto, 612), Hadrijan Kančal, Matija Bedeković (AHPZ, Monumenta II, 45), Hilarije Bonner, Leopold Blažić (Isto, 57), Gorgonije Kamenjak (Isto, 109), Leon Domjanović, Pavao Vizi (Isto, 215), Josip Bohinec (Isto, 213), Antun Szomlanyi (Isto, 198), Danijel Lamprecht, Jakov Booth, Fortunat Švigel (Isto, 174) i Arsen Glič (Isto, 284).

Od 1721. spominju se u Varaždinu (AHPZ, Monumenta, 491) i od 1723. u Zagrebu (Isto, 502) korizmene propovjednici. Tako su u Zagrebu držali korizmene propovijedi: 1723. Paškal Lukanec (Isto, 502), 1741. Gašpar Hajak (Isto, Monumenta II, 21), 1760—1763. Fortunat Švigel (Isto, 227), 1768. Roko Borovnjak (Isto, 223); u Varaždinu se spominju: 1740. Matija Bedeković (Isto, 7) i slijedeće godine Gorgonije Kamenjak (Isto, 21).

²⁷⁵ Constitutiones synodales, 16.

²⁷⁶ Navedeno djelo, 43.

²⁷⁷ Navedeno djelo, 53.

²⁷⁸ AHPZ, Monumenta, 142.

²⁷⁹ AHPZ, Monumenta, 153.

²⁸⁰ AHPZ, Monumenta, 187.

²⁸¹ AHPZ, Monumenta, 598, 633, 643; Monumenta II, 54; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 1. — Odobreni i imenovani propovjednici bili su dužni sastaviti propovijedi i govoriti ih barem pred ostalima u samostanu, ako nisu te nedjelje ili blagdane govorili pred narodom. Na taj su način podržavali i razvijali svoje sposobnosti i uvijek bili pripravnici za javni nastup u crkvi (usp. AHPZ, Monumenta II, 44; Drugi statuti, gl. 5, § 54, 8).

Stoviše, u mjestima gdje žive vjernici dviju narodnosti, propovijedaju franjevci na dva ili čak tri jezika i drže toliko propovijedi u nedjelje i blagdane²⁸². Propovjednici su držali propovijedi redovito poslije prve nedjeljne ili blagdanske mise, a odmah poslije propovijedi bila bi slijedeća misa²⁸³. Zanimljivo je da u to vrijeme nije bilo dopušteno propovijedati poslije Evanđelja za vrijeme mise²⁸⁴.

Franjevci su njegovali jednostavnost i jasnoću kod propovijedanja, kako u izrazu tako i u sadržaju. Budući da su bili prvenstveno pučki propovjednici, morali su se ozbiljno čuvati panegirika, spekulativnih razglabanja, kićenosti i svakog pretjerivanja svojstvenog baroknom vremenu²⁸⁵. U nedjelje propovijed je trebala razlagati sadržaj i poruku čitanja iz knjiga evanđelja, ali tako da propovjednici ne zaborave upozoravati na mane i kreposti²⁸⁶. Na blagdane su propovjednici trebali iznositi svetački primjer i vjernike poticati na nasljedovanje²⁸⁷. Propovjednici su također bili dužni razlagati osnovne istine vjere, tumačiti Božje i crkvene zapovijedi, objašnjavati sakramente²⁸⁸ i, što je osobitost franjevačkih crkava, upoznavati vjernike s povlasticama franjevačkih crkava²⁸⁹.

Osim spomenutih upozorenja franjevačko zakonodavstvo nije zabranilo poticati propovjednike da svoje riječi potvrđuju svojim primjerom. Propovjednikovo vladanje ne smije odudarati od njegovih riječi da ne bi svojim postupcima razgrađivao ono što naviješta riječima²⁹⁰. Posebno su poglavari upozoravali propovjednike da se čuvaju pijanstva kao i svake druge sablazni, i to pod prijetnjom oduzimanja službe propovijedanja²⁹¹. Jednako tako su propovjednici bili dužni ne zapostaviti svoje redovničke obveze zbog pastoralnih zadataka. Poglavari su ih mogli osloboditi u određenim slučajevima²⁹², ali su inače bili dužni ispunjavati sve obveze zajedničkog samostanskog života.

Nakon ovih općenitih uvida u obavljanje propovjedničke službe kao jednog od oblika pastoralnog djelovanja franjevaca provincije sv. Ladislava, potrebno je kratko istaknuti propovjedničku djelatnost trojice propovjednika te provincije koji su u svojim propovjedničkim spisima ostavili dokaze propovjedničke službe.

²⁸² Treći statuti, gl. 7, § 3, 8.

²⁸³ AHPZ, Monumenta, 569.

²⁸⁴ Treći statuti, gl. 7, § 3, 7.

²⁸⁵ Prvi statuti, gl. 5, § 2, 14; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 1; Treći statuti, gl. 7, § 4, 1; Treći statuti, gl. 7, § 3, 3; AHPZ, Monumenta, 569; Provincijski kapitul 1731. upozorava propovjednike »ut relictis panegiricis sermonibus et inutilibus clamoribus (unde vix aliquis aut plane nullus procreatus in auditoribus fructus) frequentius divertant ad sermones utiliores, asceticos videlicet, catecheticos et morales immorando in explicationibus rudimentorum fidei, praeceptorum Dei et Ecclesiae Sacramentorum et similibus, quorum successive et tempestive sibi distribuere materias fervide satagant, nec omittant.«

²⁸⁶ Treći statuti, gl. 7, § 3, 5.

²⁸⁷ Drugi statuti, gl. 5, § 4, 1.

²⁸⁸ AHPZ, Monumenta, 195.

²⁸⁹ AHPZ, Monumenta II, 260.

²⁹⁰ Prvi statuti, gl. 5, § 2, 14; Drugi statuti, gl. 5, § 4, 1.

²⁹¹ Drugi statuti, gl. 5, § 4, 9.

²⁹² AHPZ, Monumenta II, 71, 74.

a) Fortunat Svagel

Prvi i, čini se, najplodniji od trojice pisaca propovijedi među franjevcima provincije sv. Ladislava u 17. i 18. st. bio je Fortunat Svagel.

Svagel se rodio 29. IX. 1715. U devetnaestoj godini je stupio u franjevački red. Po završenoj godini novicijata (1734/35) i godine produžene kušnje u profesorijsku (1735/36) započeo je Svagel 1736. studij filozofije kod profesora Nikole Fučeka na učilištu filozofije u Čakovcu²⁹³. Drugu godinu filozofije slušao je kod Donula Denelera u Zagrebu. Teologiju je studirao četiri godine, i to najvjerojatnije na generalnom bogoslovnom učilištu u Varaždinu; naime, ondje je sigurno slušao u trećoj godini studija profesore Placida Waltheitnera, Mauricija Bednjaka i Donula Denelera. Za svećenika je bio zaređen 1741. Godinu dana kasnije uspješno je položio ispit za propovjednika i započeo u Varaždinu svoju propovjedničku službu²⁹⁴.

Svagel je najprije obavljao službu nedjeljnog propovjednika, i to u Varaždinu (1742—1746), Križevcima (1746/47) i Remetincu (1747/48). Zatim je djelovao kao blagdanski propovjednik u Ivaniču (1748/49, 1753/54, 1755/56), Virovitici (1749/50), u Remetincu (1750—1753), Krapini (1754/55), u Siklošu kao »concionator Slavonicus« (1756/57) i u Zagrebu (1758—1763). Ondje je tri godine propovijedao i korizmene propovijedi (1760—1763). U Zagrebu ga je 1763. zateklo proglašenje za općeg propovjednika²⁹⁵ i premještag u Viroviticu gdje je 17. V. 1766. preminuo u pedesetoj godini života.

Zbirka propovijedi, što ju je 1761. Svagel objelodanio tiskom, ima ovaj naslov: *Opus selectum concionum festivalium ordinarium et extraordinarium*²⁹⁶. Ovom svesku blagdanskim propovijedi dodao je Svagel i niz korizmenih propovijedi. Izgleda da je ovo samo prvi svezak od tri sveska blagdanskim propovijedi koje je Svagel namjeravao tiskati²⁹⁷. O tome ne govori samo naslov objavljene knjige nego i zabilješka da je Svagel u posljednjoj godini svog boravka u Zagrebu imao za pisara mladog profesora filozofije Felicijana Vrbančića²⁹⁸. No, to su pitanja koja tek očekuju odgovore.

b) Arsen Glič

Arsen Glič je bio Slovenac iz Graza. Ondje je rođen 23. I. 1724. U novicijat provincije sv. Ladislava stupio je 1742, ali je i sljedeće godine boravio u produženoj kušnji. Studij filozofije završio je kod uglednog propovjednika Danijela Lamprechta na filozofskom učilištu u Pečuhu²⁹⁹. Prve dvije godine teološkog školovanja također je završio u Pečuhu (1746—48) slušajući Denelera, Fučeka i Hinka Mayera, a treću i četvrtu godinu na generalnom bogoslovnom učilištu u Zagrebu kod već spomenutog Hinka Mayera, Franje Rogeca i Elzeara Tauzeusa³⁰⁰. Glič je postao 1748. svećenik, a već 1750. započeo je svoju propovjedničku službu.

Najprije je bio propovjednik u Krapini (1750/51), a zatim u sljedećim samostanima: u Segedinu (1751—1757), u Zagrebu (1758/59, 1761/62, 1772/73), u Siklošu (1759—1763), u Kostajnici (1763/64), u Ivaniču (1764—1767), u Križevcima (1768/69), u Virovitici (1769/70) i u Varaždinu (1770—1772). Dok je kao propovjednik boravio u spomenutim madžarskim samostanima, uvijek nosi naslov »concionator Slavonicus« ili »concionator croaticus«. Propovijedi na hrvatskom jeziku držao je 1758. u Pečuhu. Pred kraj života dodijelio mu je provincijal Antun Šimunarić 1772. naslov općeg propovjednika³⁰¹. Već 24. IV. 1773. Glič je umro u Koprivnici.

Prema navodima drugih³⁰² ovdje treba spomenuti da se Arsenu Gliču pripisuje objavljivanje tiskom knjižice za vođenje pobožnosti križnog puta: *Put svetoga krixa* (Zagreb 1752) i zbirke propovijedi koja je ostala u rukopisu pod naslovom: *Sveteh pasztirov, pasztirica, tesakov, izspovednikov silvnyne*.

²⁹³ U franjevačkom samostanu u Čakovcu djelovalo je učilište filozofije u sljedećim godinama: 1732—34, 1735—37, 1743/44, 1748—53, 1759—69, 1770—72, 1773—1783.

²⁹⁴ AHPZ, Monumenta II, 29.

²⁹⁵ AHPZ, Monumenta II, 174.

²⁹⁶ Ivan Kukuljević (Bibliografija hrvatska, str. 162, br. 1887) navodi ovu jedinicu: »Svagel Fortunat, franciskan deržave sv. Ladislava. *Opus selectum concionum festivalium ordinarium et extraordinarium*. Croaticae. Zagrabiae typis Caj. Fr. Härl 1761. u. 4. — Knjiga ima str. (18) + 392 + 68. Nalazimo je u franjevačkim knjižnicama u Čakovcu (sign. L 15; primjerak bez prvih stranica) i Krapini (bez sign. dva primjerka).

²⁹⁷ Potpuni naslov knjige glasi: *Opus selectum / concionum festivalium / ordinarium / et / extraordinarium, / ex diversorum authorum operibus, / ad instar apsis argumentis in unum alveare / comportatum, textibus S. Scripturae ro- / boratum, ac sententias ss. Patrum exornatum; / Verbi Divini praeconibus / animarum curatori- / bus; / magno adiumento, Christi autem fidelibus suavissimo spiri- / all nutrimento expositum et in tres tomos divisum. / Authore M. V. P. / F. Fortunato Svagel / concionatore generali, nec non Provinciae observantis divi Ladislai regis in Slavonia / alumno — tomus primus. / Zagrabiae, Typis Franciscis Cajetani Härl, inclyti Regni Croatiae Typographi.*

²⁹⁸ AHPZ, Monumenta II, 154: »... scriba P. Svagel...«

²⁹⁹ Lamprecht je također bio opći propovjednik (usp. AHPZ Monumenta II, 174).

³⁰⁰ Elzear Tauzeus (1707—1751) je nakon završenih studija u Zagrebu predavao filozofiju u Pečuhu i Varaždinu (1733—36), a zatim moralno i dogmatsko bogoslovlje u Pečuhu i Zagrebu (1737—49). Tiskom je objavio dvije knjige: *Corona stellarum duodecim* (Zagreb 1748) i *Opusculum de virtute religionis* (Zagreb 1749).

³⁰¹ AHPZ, Monumenta II, 284.

³⁰² Usp. R. STROHAL, Svećenici hrvatski književnici u 18. i početkom 19. vijeka okraj Velebita, Katolički list 61/1910, 284: za zbirku propovijedi Strohal navodi da je pisana »1770. u rukopisu na arku I. vol. str. 182, II. vol. str. 72.« — Strohal ne spominje gdje se zbirka nalazi, a ja je nisam uspio pronaći.

c) Kerubin Pehm

Kerubina Pehma spominjat će povijest hrvatskog visokog školstva³⁰³ kao i povijest hrvatske teologije³⁰⁴; u red propovjednika svrstavaju ga dvije tiskom objavljene prigodne propovijedi.

Kerubin Pehm se rodio 13. II. 1727. u Koprivnici. Nakon završenih filozofskih i teoloških studija (1747—53) položio je u Pečuhu ispite za profesora filozofije i teologije kao najbolji među ostalim kandidatima. Započeo je profesorsku službu predavanjima iz filozofije u Krapini i u Zagrebu (1753—57), zatim je bio profesor sjemenišne gimnazije u Pečuhu (1758—60). Moralno je bogoslovlje predavao na takvom učilištu u Virovitici (1760—62), a dogmatsko bogoslovlje punih jedanaest godina na generalnom bogoslovnom učilištu u Zagrebu (1763—74). Postigao je ugledni prosvjetni naslov lektora jubilata. Umro je 28. VIII. 1787. u Krapini.

Pehm je također dao tiskati dva svoja prigodna govora, i to: **Častni pokoj radi dvojstrukog jubileuma od častnoga oca Marcela Jurkina** (Zagreb 1780) i **Govorenje na drugoj mladoj misi Marcela Jurkina** rečeno u Virovitici (1783)³⁰⁵.

5. Katehističko djelovanje

Tridentski je sabor postavio zahtjev pred svećenike koji upravljaju župama da djeci i mladeži barem u nedjelje i blagdane tumače osnove vjere³⁰⁶. Zato već početkom 17. st. sinoda biskupa Nikole Zelničaja-Stepanića traži obaveznu pouku prije dijeljenja sakramenata ispovijedi, pričesti, potvrde i ženidbe³⁰⁷. Stoga su već u 17. st. pojedini zagrebački biskupi ozbiljno nastojali pružiti svećenicima pomagala u ispunjenju spomenute obveze; činili su to npr. biskupi Petar Petretić (1648—1667)³⁰⁸, Martin Borković³⁰⁹ i Aleksandar Mikulić³¹⁰. Biskup Mikulić sa svojom sinodom opominje svećenike da moraju ispitivati djecu umiju li se prekriziti i moliti kršćanske molitve³¹¹. U 18. st. biskup Tauzi u svojoj **Pastoralnoj uputi** potiče na redovitu katehizaciju svake nedjelje³¹², a savjetuje provjeravanje vjeronaučnog znanja na veće crkvene svečanosti kad se okuplja više vjernika i više svećenika³¹³. Doista, katehiziranje svećenika, djelovanje bratovštine kršćanskih nauka³¹⁴ i bogata na-božna književnost dostajali su u 18. st. za utvrđivanje odraslih i odgoj mladih u kršćanskoj vjeri³¹⁵.

³⁰³ Usp. V. KLAJČ, *Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu* (1776), Hrvatsko kolo VII/1912, 23. — Pehm je bio član ispitne komisije za profesore novoosnovane akademije.

³⁰⁴ Pehm je tiskom objavio *Manuale theologiae dogmaticae seu Catechismus biblicus* (Zagreb 1765), a u rukopisu mu je ostao spis *De Revelations divina et Traditionibus* (Zagreb 1770).

³⁰⁵ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografija hrvatska*, Zagreb 1860, 125, br. 1454 i 1455; R. STROHAL, *Svećenici hrvatski književnici u 18. i početkom 19. vijeka* okraj Velebita, 284.

³⁰⁶ *Concilium Tridentinum*, s. 24, de ref. c. 2, 3.

³⁰⁷ I. A. RUSPINI, *Konstitucije zagrebačke sinode iz godine 1602*, BS IX/1918, 45—65; 123—145.

³⁰⁸ U djelu *Catechismus* (1651) nakon evandeoskih perikopa (1—185) i pjesama (187—237) dolazi *catechismus puerorum* (238—300); u dodatku su i pravopisna pravila (301—305).

³⁰⁹ Borkovićevom brigom je izašla knjiga: G. TERETIUS, *Confessio et instructio idiotae sive modus excipiendi confessiones sacramentales rusticorum, puerorum in peccatis inveteratorum; ac ignorantium profectum in vita christiana . . . nunc vero . . . Martini Borkovich . . . liberalitate recusus*, Viennae 1687. U ovom izdanju biskup Borković je napisao uvod naslovljen svećenicima.

³¹⁰ *Manuale parochorum in duplici Epitome Barbosiana de officio et potestate parochi et Gavantiana de sacris Ecclesiae ritibus descriptum*, Graecii 1690. — U uvodnoj stranici je također zapis: venerabili diaecesanae zagradiensi synodo jussu (et) Alexandri Ignatii Mikulich . . . Anno Domini 1690. in Domino Zagrabiae congregatae . . .

³¹¹ *Constitutiones synodales*, 43.

³¹² Navedeno djelo, 51.

³¹³ Navedeno djelo, 53.

³¹⁴ Usp. K. GRUJIĆ, *Bratovština kršćanskog nauka u historiji zagrebačke dijeze*, *Katolički list* 90/1939, 235—237, 249—250, 262—263, 273—274, 285, 299—300; 330—331, 406—408.

³¹⁵ Usp. R. STROHAL, *Stariji hrvatski molitvenici*, *Katolički list* 60/1909, 488, 499, 511; *ISTI*, *Svećenici hrvatski književnici u 18. i početkom 19. vijeka* okraj Velebita, *Katolički list* 61/1910, 267—270, 275—277, 283—285, 330—333, 338—341, 346—348, 357—360, 363—366, 370—373, 379—381, 387—391, 395—397, 403—406, 411—414.

U provinciji sv. Ladislava tek povremeno u rasporedu osoblja po samostanima spominje se izričito dužnost vjeroučitelja. Prvi puta je o njima riječ 1724. godine, i to o njihovoj djelatnosti po župama koje vode franjevci³¹⁶. Krajem pak prve polovice 18. st. **Drugi statuti** posebno upozoravaju i potiču propovjednike da savjesno ispunjavaju svoju odgovornu dužnost katehiziranja³¹⁷. Propovjednici, po svemu izgleda, nisu samo katehizirali u samostanskim crkvama koje su istovremeno bile i župske crkve³¹⁸, nego su katehizirali i u samostanskim crkvama koje nisu bile središta župa. Tako se 1735. i 1736. u Zagrebu spominje Roko Borovnjak kao »vanjski kateheta«³¹⁹. Gornju tvrdnju o općenitoj obvezi katehiziranja po samostanskim crkvama opravdava i odluka provincijskog kapitula 1738. kojom je mladom profesoru teologije Romualdu Kovačiću³²⁰ povjeren zadatak sastaviti prikladan katehetski priručnik³²¹. Takav priručnik se ne nalazi u knjižnicama franjevačkih samostana u negdašnjoj provinciji sv. Ladislava, ali je Kovačić najvjerojatnije prionuo uz zadani posao jer jedno vrijeme nosi naslov »compositor libri«³²².

S počecima jozefinističkog vremena dolazi i do redovite katehizacije u školama³²³. Naime, 27. V. 1774. državnim je uredbama naloženo održavanje vjeronauka po svim gradovima, utvrdama, župama i filijalnim mjestima. Istom naredbom župnici su bili potaknuti da dopuste katehizirati redovnici ma pod njihovim nadzorom³²⁴. Premda je nepoznato na koji način su se uključili u provedbu tih uredbi franjevci provincije sv. Ladislava, ipak je sigurno da su se odazvali ispunjenju tog zadatka katehizacije. Naime, potvrđuje to odredba provincijala Jeneweina iz 1777. godine³²⁵.

I katehizacija je, dakle, bila jedan od oblika pastoralnog djelovanja u franjevačkoj pokrajini sv. Ladislava.

* * *

U zagrebačkoj biskupiji 17. i 18. st. djelovali su i franjevci provincije sv. Ladislava. I oni su se uključili u ostvarivanje pastoralnih zadataka tridentske crkvene obnove, a osobito su mnogo doprinijeli uvođenju vjernika u puno razumijevanje kršćanskih otajstava i prihvaćanja zahtjeva kršćanskog moralnog naučavanja. Opseg njihove pastoralne djelatnosti nije bio širok. Sam opseg, a također i oblike djelatnosti, nametnuli su franjevcima vlastiti monastički način življenja i mišljenja, a zahtjevno su taj način podržavale uredbе biskupijskog zakonodavstva kao i postupci pojedinih biskupa i svjetovnog klera zagrebačke biskupije.

³¹⁶ AHPZ, Monumenta, 510.

³¹⁷ Drugi statuti, gl. 5, § 4, 1.

³¹⁸ Npr. u Virovitici 1727. usp. AHPZ, Monumenta, 549.

³¹⁹ AHPZ, Monumenta, 603. — U pečuškoj katedrali su franjevci provincije sv. Ladislava npr. katehizirali na njemačkom jeziku, i to: Karlo Weiss (usp. AHPZ, Monumenta, 527, 532, 549, 551), Kajetan Zangerer (Isto, 556), Adjut Švob (Isto, 566), Marcel Gimgović (Isto, 582, 592), Ludovik Rauser (Isto, 597), Norbert Walther (Isto, 609) i Ferdinand Steiner (Isto, 618). Tu su službu obavljali pečuški franjevci petnaest godina (1724—1739).

³²⁰ Romuald Kovačić (1707—1760) je završio redovito školovanje u Varaždinu (1724—30). Predavao je filozofiju u Krapini, Zagrebu i Varaždinu (1731—34; 1741/42), a teologiju u Pečuhu (1734—37) i u Dalmaciji, najvjerojatnije u Šibeniku (1743—46).

³²¹ AHPZ, Monumenta, 632.

³²² AHPZ, Matricula officiorum, ad nomen.

³²³ M. VERHOVACZ, Constitutiones synodales Ecclesiae Zagrabienensis, Zagrabiae 1805, 28, 29, 36, 58.

³²⁴ Usp. A. LUTTER, Dušobrižništvo djece i mladeži . . ., 84.

³²⁵ AHPZ, Protocollum decretorum Caesareo-regium, 3, 1.

SUMMARIUM

Pastoralis actuositas Franciscanorum Provinciae S. Ladislai (1661—1900) in territorio (archi-) dioecesis Zagrebiensis tempore reformationis postridentinae, i. e. usque ad initium josephinismi sub fine saec XVIII non parum differt tum substantia, cum extensione et formis ab actuositate pastoralis aliorum franciscanorum croatorum illius temporis in Slavonia, Bosnia, Hercegovina et Dalmatia continentali. Etiamsi sodales quoque huius Provinciae s. Ladislai altiolem formationem pastoraalem accipiebant, cum bene ordinata studia altiora habuerint, eorum actuositas huic formationi haud correspondebat. Ratio quaerenda est in nimis arcta monastica conceptione vitae franciscalis tum apud ipsos franciscanos cum apud episcopum et clerum; in super, ipsa legislatio dioecesana hanc actuositatem coarctabat. Unde pastoralia officia obibant praesertim in propriis ecclesiis conventualibus (Zagreb, Varaždin, Kostajnica, Hrastovica, Krapina, Čakovec, Remetinec, Koprivnica, Ivanić, Križevci), in ecclesia paroeciali in Virovitica, in capellis militaribus (Varaždin, Ivanić, Koprivnica, Križevci, Čakovec, Legrad) necnon in oratoriis curialibus (e. gr. Krapina). Attamen eorum actuositas pastoralis semper praesto erat sacerdotibus cleri dioecesani in variis eorum pastoralibus necessitatibus. Quantum ad formas actuositatis, illae formae quaerebantur quibus cavebatur discordia, scilicet: moderamen fraternitatum (Tertii ordinis vel Chordigerorum s. Francisci, Scapularis Carmelitani, S. Rosarii, SS. Sacramenti altaris, S. Antonii Pat., S. Petri Alcantarae, S. Michaelis Archangeli vel Doctrinae christianae), officium confessionis vel praedicationis, visitationis infirmorum vel catheseos puerorum. Franciscani itaque in hoc territorio diversimode inserti erant in realisationem pastoralis actuositatis quam suggestit reformatio tridentina, praesertim quoad introductionem fidelium in mysteria et praxim christianae fidei.